

ORHAN PAMUK'UN KAFAMDA BİR TUHAFLIK ROMANINDA
YİTİRİLMİŞ DEĞERLER
LOST VALUES IN THE NOVEL A STRANGENESS IN MY MIND OF
ORHAN PAMUK

YAŞAR ŞİMŞEK

Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Asst. Prof. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social
Sciences Education

yasar.simsek@gop.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-9389-4984>

Atıf / Citation

Şimşek, Y. 2020. "Orhan Pamuk'un Kafamda Bir Tuhaflık Romanında Yitirilmiş Değerler".
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute. 67, (Ocak-
January 2020). 299-328

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi- *Received Date* : 19.05.2019
Kabul Tarihi- *Accepted Date* : 08.09.2019
Yayın Tarihi- *Date Published* : 31.01.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4180>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*

TAED-67, Ocak - January 2020 Erzurum. ISSN-1300-9052

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

ORHAN PAMUK'UN KAFAMDA BİR TUHAFLIK ROMANINDA YİTİRİLMİŞ DEĞERLER

LOST VALUES IN THE NOVEL A STRANGENESS IN MY MIND OF
ORHAN PAMUK

YAŞAR ŞİMŞEK

Öz

Orhan Pamuk Türk romanının dünyaya tanıtılmasına önemli katkı sağlamış ve 2006 yılında “Nobel Edebiyat Ödülüne” layık görülmüştür. Pamuk, Türk edebiyatına kazandırdığı romanlarıyla hem kültürel hem de estetik anlamda dikkat çeken eserler ortaya koymuştur. 2014’ün son günlerinde yayımlanan romanı Kafamda Bir Tuhaflık da yazarın kültürel ve estetik birikimini gösteren bir eserdir. Ancak bu roman işlenen konu, mekânın ele alınışı ve yaşamlarına değinilen kahramanlar açısından önceki eserlerinden pek çok bakımdan ayrılmaktadır. Özellikle bu romanına değin daha çok eğitilmiş, kültürlü, Batılı ve İstanbul’daki burjuva çevresindeki hayatları anlatan Pamuk, Kafamda Bir Tuhaflık’ta ise sıradan, yoksul, eğitimsiz ve geleneksel bir duyarlılıkla yaşamını sürdüren, taşradan İstanbul’a göç etmiş küçük hayatları ele alır. Yazar, toplumsal gerçekçilere yakın bir çizgide köyden şehre göç eden kesimleri kaybolmaya yüz tutan değerler bağlamında anlatır. Arka planda ise bu değerler çevresinde aile ve aile ilişkilerinin, önemini kaybetmiş mesleklerin, sevgi ve sadakat ölçülerinin küçük bir sorgulamasını yapar. Bu makalede, Kafamda Bir Tuhaflık romanı ahlaki, sosyal, siyasi, dinî, iktisadi, estetik, ilmi, millî ve hukuki değerlerin yitirilmesi bağlamında incelenecektir. Yazarın geleneksel-modern, köy-kent, maddiyat-maneviyat, iyi-kötü, fakir-zengin, saf-kumaz karşıtlığı içinde anlattığı hayatlar/meseleler yitirilmiş ve yozlaşmış olgular üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır. Kafamda Bir Tuhaflık, yapısal düzlemde oylumlu ve karmaşık bir eser olmasına karşın kaybolmaya yüz tutmuş değerleri hak, adalet, geçmişin yaşatılması ve insan olma bilinci bağlamında sorgulamasıyla dikkati çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, Kafamda Bir Tuhaflık, yitirilmiş değerler, geleneksel, modern.

Abstract

Orhan Pamuk made an important contribution to the recognition of Turkish novel to the world and was considered worthy a Nobel Prize for Literature in 2006. Pamuk has published works that draw attention to both cultural and aesthetic sense with his novels in Turkish literature. The novel A Strangeness in My Mind, published in the last days of 2014, is a work showing the author’s cultural and aesthetic heritage. However, this novel is separated from his previous works in many ways such as subject handled, the way of handling place and heroes lives mentioned. Whereas Pamuk describes the lives of more educated, cultured, Western and bourgeois people in Istanbul, he deals with small lives of ordinary, poor, uneducated and living with a traditional sensitivity, emigrated from village to Istanbul in especially the novel A Strangeness in My Mind. The author describes people migrating from the village to the city in terms of values that seem to disappear in lineclosetosocialrealities. He questioned the family and the family relationship, professions lost their importance, the measures of love and trustiness in a background of the novel in terms of values. In this article, the novel A Strangeness in My Mind will be examined in the context of lost values from moral, social, political, religious, economic, aesthetic, scientific, national and legal. It will be tried to reveal the author’s writing about contrasts between traditional and modern, rural and urban, materialistic and spirituality, good and bad, poor and rich, naive and cunning in lives/matters through lost and degenerated facts. Although A Strangeness in My Mind is a massive and complex work in a structural way, it pays attention with questioning in terms of almost lost values, justice, perpetuating the past and the consciousness of being human.

Key Words: Orhan Pamuk, A Strangeness in My Mind, lost values, traditional, modern.

Structured Abstract

Orhan Pamuk, one of the most important Turkish novelists after the 1980s, in his novels, deals with the corruption of some values in Turkish society and how people approach the values in the cultural and aesthetic context. In this sense, he draws attention with his use of elements in Western culture, some universal and modern criteria as well as elements in Eastern culture, tradition, and values in some aspects. In some of his novels, he examines cultural elements, social changes and corrupted values with sociological attention focusing on people. He synthesizes elements specific to Eastern and Western culture and discusses some of the lost and corrupted values in some of his novels. He, in his novels where he discusses values, examines Turkey's social, political and cultural changes/transformation neutrally rather than in a biased way. Based on these lost values, he draws attention to social breaks, alienation and corruption processes in society. It may be thought that Pamuk deals with these issues to show the differentiation of value judgments over time, the transformation of human self-consciousness, and the emotional breakdown of people.

Orhan Pamuk, born and grew up in a bourgeois environment in Istanbul and whose almost all novels are affected by this fact, goes out of this environment for the first time with his novel *Kafamda Bir Tuhaflık* (*A Strangeness in My Mind*), published in 2014. Leaving aside the heroes from the middle class he previously told, he focuses on the marginalized side of the city. He puts the poor peasants from the rural areas and the heroes struggling for their livelihoods in the center of the fiction and discusses the poor neighborhoods and suburbs in his novel. With this novel, the author shows the sociological transformation Turkey has undergone around issues such as internal migration, marriage, eloping with a girl, financial difficulty, unemployment, nearly-extinct jobs, family, friendship, corruption, injustice, unplanned urbanization, politics, and death. In a large part of the novel, the author sincerely establishes his narrative through plural narrators - the heroes' narrative and interpretation of events from their point of view - thus providing naturalness in narration. The novel depicts the change/transformation of Istanbul in the period from the 1950s to 2010s through the life, family and immediate environment of the protagonist Mevlut Karatas. In the background, it discusses the lost values, traditions and social breaks. In this respect, it is important to examine the novel from the aspects of the loss of moral, social, political, religious, economic, aesthetic, scientific, national and legal values.

Kafamda Bir Tuhaflık discusses the loss of moral values through the changing social structure, ambition to make money and corruption of human relations. In the novel, it is implied that moral values are lost through conflicts of interest among heroes, weakening of family ties, injustices in social life and corruption in commercial relations. In the novel, the loss of social values is discussed through women, marriage, family, human relations and social breaks. Particularly, the social values that were destroyed through the weakening of ties between family members, changing friendships into a relationship of self-interest, decreasing unity and solidarity, and losing the importance of sincerity and loyalty are discussed. On the other hand, the novel also discusses the loss of political values through the conflict between right-wing and left-wing politics, Turkish and Kurdish, Alevism and Sunnism, and military coups as well. Mevlut, the protagonist of the novel, unable to isolate himself from political conflicts, questions which side he is on during the narrative. The novel depicts the loss of religious values through the behavior of religious groups, clergy, and heroes who misuse religion. Also, some cases about superstitions are examples of the corruption of belief-related values. The loss of economic values in *Kafamda Bir Tuhaflık* is discussed with a sensitivity that includes the corruption of moral, legal and social values. Pamuk discusses the corruption of economic values through the contrast between poverty-wealth, materiality-spirituality relying on social corruption, moral problems and financial conditions. Besides, the author also questions the aesthetic values of Istanbul, which were lost with the changing face of Istanbul. In this sense, in the novel, the ugliness of Istanbul with the passing time and its wilting beauties are presented in a documentary format on the factors that affect the aesthetic values of the city such as internal migration, squatting and social corruption. While questioning the aesthetic criteria, the author approaches the issue from Mevlut's point of view and

observations. The novel mentions the loss of legal values, including moral, economic and political values. Pamuk constructs his work through some contradictions, especially around human relations, and deals with the corruption of legal values through justice and injustice. In the novel, the seizure of state lands by people, selling these lands to others and turning this into an income channel can be interpreted as the loss of legal values in general. In the novel, national values are mentioned in the way that they are beyond social acceptances and that some concepts and phenomena which are respected are no longer considered necessary. The novel points out that these values have lost their meaning and evolved into a corrupted idea. In the novel, the loss of scientific values are discussed in the way that even though the people who immigrated to Istanbul appreciate the importance of education, they are insensitive to this issue, they do not guide their children and make them work in various jobs. Also, some students' disrespectful and daring attitude towards their teachers is seen as the corruption of scientific value.

Orhan Pamuk, who worked six years on his novel *Kafamda Bir Tuhaflık*, reflects Turkey's late history and social change processes, primarily in Istanbul. In the novel, the changing face of Istanbul is discussed through political events, sociological changes and social breaks with the internal migration within the country's 50-60 years. He questions the loss of social, economic, moral, aesthetic, political, religious, legal, national and scientific values based on human, space and time concepts. The author exemplifies the corruption of several values around Mevlut's life story, family environment, and the people he is with, and the places he is in. The author describes the crowded and changing face of Istanbul through the corrupted values and expresses the longing for the past, the necessity of preserving traditions and certain values on various occasions. It is stated through some events that the corrupted values in the novel lead to social, spiritual and individual chaos and destruction. In this change and turmoil, Mevlut feels happy only by selling boza and knowing that he is with his wife Rayiha, trying to hold on to life among the corrupted values. Mevlut, who starts a family in the city with great hope, feels the sense of being a father, is the owner of work and home, and experiences many feelings/situations such as lies, betrayal, deceit, disloyalty, injustice, intolerance, disloyalness, mercilessness. He is deeply disappointed when he sees that what he believes and advocates are replaced by other priorities. Although he resists corruption as an individual, he undergoes a partial corruption due to the economic conditions of the city. However, despite all these negative situations, he manages to maintain his purity and innocence. Istanbul, which adorns Mevlut's dreams and opens up to life, is no longer like the first day he arrives. The texture, aesthetics, appearance, and tradition of the city lead people to corrupt and degenerate. It is possible to see Mevlut's insistence on selling boza and loving his deceased wife Rayiha most in the world, as a reaction towards corruption and lost values.

As a result, Orhan Pamuk discusses the conflict of values and the alienation of people to their self-essence and society with an structure aesthetic in his novel *Kafamda Bir Tuhaflık*. In addition, author has revealed the sociological status of the country between the years 1969 and 2012, the search for identity and cultural exchange through the lost values. Contrary to some of Pamuk's works, it can be said that he created culturally significant awareness by revealing the life adventure of Turkish society for 50-60 years based on something that is domestic/local.

Giriş

Değer; insan, toplum ve kültür merkezli ortaya çıkan yaşantılara ve topluma özgü genel yapıların sahip oldukları özelliklere bağlı olarak olumlu yönde gelişim gösteren felsefi temelli bir sistemdir. Felsefi anlamıyla değer “kişinin isteyen, gereksinme duyan, erek koyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey[dir]” (Akarsu 1975: 44). Değerler her şeyden önce varoluşla ilgili olup iyi, güzel ve doğru kavramlarıyla şekillenir ve insanî olan şeyleri ifade eder. Ülken’e (1964: 218) göre “değer deyince, bizim kendisine muhtaç olduğumuz, kendisini aradığımız, bizi tamamlayan bir şeyi anlarız.” Bu anlamda değerlerin akıl, duygu, duyu ve sezgiler ile algılandığı ve sosyal ilişkiler, toplumsal ihtiyaçlar uyarınca çeşitli kavramlarla/önergelerle ortaya konulduğu söylenebilir. Ahlâk felsefesinin önemli kavramlarından olan değer, “bir kimsenin çeşitli insanları, insanlara ait nitelikleri, istek ve niyetleri, davranışları değerlendirirken başvurduğu bir kriter” (Güngör 2010: 28) olarak tanımlanır. Bu bakımdan değerler “insanın kişiliğini ve kimliğini oluşturmaya aracılık eden inanç/lar kümesi” (Karagöz 2018: 64) olarak görülebilir. Değer kavramına ahlak felsefesi bağlamında yaklaşan Kant’a göre insanlar kesin buyruklara yaraşır bir şekilde hareket etmeseler de o buyrukların kendilerinden beklendiğini bilirler. Kant, insanın kendi kendine kabul ettiği ‘a priori’ etiksel ilkelerin olduğunu ve bu ilkelerin onların eylemlerini belirlediğini savunur (Heimsoeth 1986: 142). Weber’e göre de “kültürel düşünceler ve değerler hem toplumun hem de bizim bireysel eylemlerimizin biçimlenmesine yardımcı olurlar” (Weber’den aktaran Giddens 2012: 53). Değerler, ortak kaderi paylaşan milletlerin, toplumların birlikteliklerini, refahını, huzurunu ve hayatla ilgili diğer gereksinimlerini kültürel normlara göre şekillendirir. Bireyselliği aşan, üzerinde mutabakata varılan, birtakım fedakârlıklar barındıran yönleriyle de insanoğlunun davranışlarına anlam kazandırır.

Sosyolojik anlamda değer, “daha çok grup veya toplumun, örüntülerin, hedeflerin ve diğer sosyo-kültürel nesnelerin önemliliği üzerindeki değerlendirmelere dayanan, kültür ve topluma anlam ve önem veren ölçütler[dir]” (Fichter 1996: 142). Aynı zamanda değerler “insanların, değerlendirmeye tabi tuttıkları nesne, hadise veya olgu ile ölçü arasında kurduğu ilişkiler[i]” (Seyyar 2003: 99) ihtiva eder. Bu görüşlerden hareketle sosyolojik anlamda değerlerin insanların bir arada yaşama arzularından kaynaklı olarak doğan ve bireyler arasındaki ilişkiyi düzenleyen somut ve soyut yargıların bütününe kapsadığı söylenebilir. Giddens’e (2012: 101) göre “geçmiş zamanlarda bireylerin kişisel kimlikleri, içinde doğdukları topluluk içinde biçimleniyordu. Bu toplulukta geçerli olan değerler, yaşam biçimleri ve etik, insanların yaşamlarını onlara göre yönlendireceği, görece sabit buyruklar sunmaktaydı.” Bu anlamda değerler, bireyin yaşadığı topluluk içinde tutum ve davranışlarını yönlendirerek iyiyi, doğruyu ve makul olanı yapması hususunda bilinçlenmesini sağlayan bir kontrol mekanizması işlevi görür. İnsanlar değerler vasıtasıyla sosyal yaşam içinde nasıl davranacakları, hangi ölçütlere göre hareket edecekleri konusunda fikir edinirler. Bu yönüyle değerler toplumun iç dinamiklerini, denetim mekanizmalarını ve yüceltilmiş tutumlarını içine alan sınırları tam olarak belirlenmemiş bir sistemi ifade eder. Böylelikle değerler, bireyin yapıp etmelerinin sınırlarını çizerek bir arada yaşayan toplulukların ortak ideallerinin temsilinde odak noktayı oluşturur. Çünkü insanlar “çevreleri ile temaslarında olguları fayda, güzellik, zevk, haklılık, kutsallık gibi türlü değerlere göre yaşamaktadırlar” (Ülken 1968: 39). Şayet bir topluma özgü değerler sistemi oluşmamış veya yeterince gelişmemişse toplum en güçlü denetim/yaptırım düzeneğinden mahrum kalmış demektir.

Değerler toplumsal sistemde ayrışmayı, kaosu önleyerek kültürel bütünleşmeyi ve toplumsal mutabakatı sağlar. Sosyal bir varlık olarak insanın, yaşamın inceliklerini fark etmesine, karşılaştığı durumlara beklenen tepkileri vermesine kısacası yerine, zamanına uygun davranış sergilemesine yardımcı olur. Öte yandan Güngör'e (2010: 121-122) göre "genellikle her davranış, belli bir değer sahası ile ilişkili" görülse de "herhangi bir davranış sahasının tek bir değer sahasına göre belirlendiği söylenemez. Çeşitli değer sahaları arasında bir ahengin bulunması, böylece değerler arasında bağlantı bulunduğuna göre, belli bir davranışın da birden fazla değer sahası ile uyumlu bir münasebet içinde olması beklenir." Bu bakımdan değerler, insan ve toplum hayatının düzenlenmesinde birlik, işleyiş, sosyal ahenk ve süreklilik açısından oldukça önemlidirler. Birikim ve yaşantılar yoluyla bugüne kadar gelen bu ilkeler toplumsal koşullara ve çeşitli görüşlere bağlı olarak farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Erol Güngör, sosyal yaşamda değerlerin daha çok ahlâkî türden olduğunu belirterek değerleri "genel ahlak, sosyal, siyasî, iktisadî, estetik, teorik (ilmî) ve dinî değerler" (2010: 91) olmak üzere yedi başlık altında tasnif eder. Sosyal bilimlerde bu tasnif, bugün de bir-iki eklemeye değerlerin sınıflandırılmasında dikkate alınmaktadır.

1. Değerlerin Edebiyat ve Romanla İlişkisi

Bir sanat eseri vücuda getiren sanatçı kültüre ve topluma özgü birtakım değerleri dikkate almak durumundadır. Çünkü sanatçının gerçekleştirmek istediği şeyler, herhangi bir değer yapısını içermektedir. Özellikle edebiyatta bu değerler yapısı içinde etik ve estetik değerler birbiriyle iç içe girmiş şekilde yer almaktadır (Mengüşoğlu 1997: 226). Bu anlamda edebiyat eserleri, yazıldığı dönemin başta ahlaki ve sosyal olmak üzere bazı değerlerini, inançlarını ve estetik yaşantılarını yansıtan bir ayna konumundadır. Boynukara (1997: 59) edebiyatın geleneksel değerlerin korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında güçlü bir araç olduğunu belirtir ve "Bir toplumun değerlerini, o toplumun edebiyatına atfedebiliriz" diyerek edebiyatın değerlerle olan ilişkisine dikkati çeker. Bu anlamda edebiyat ürünleri, kültüre/topluma özgü değerlerin öğretilmesinde ve gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir işlevi yerine getirir. Diğer taraftan toplum hayatındaki değerlerin çözülüşü ve yitirilişi de edebiyat eserlerinin konusunu oluşturur ve bu çözümler bağlamında edebiyatta değerler meselesi ele alınır. Modern Türk edebiyatının başlangıcından itibaren şair ve yazarlar kaybolan/yiten değerlerin bireysel ve toplumsal yansımalarını eserlerinde işlerler. Berna Moran'ın ifadesiyle "eski zamanların şimdiki zamandan daha iyi, daha güzel olduğu inancı tüm dünya edebiyatında sıkça rastlanan bir geçmişe bakış tarzıdır. İnsanın tabiatında vardır geçmişî yüceltmek eğilimi. Başka bir deyişle yozlaşma teması ve geçmişe özlem evrensel bir duygunun ifadesidir" (2006: 170). Yozlaşma teması ve geçmişe dair özlem duygusu Türk edebiyatında başta roman türü olmak üzere birçok edebî türde (şiir, hikâye, tiyatro) ele alınmıştır.

Roman türü özelinde bakıldığında ise roman yazarının yaptığı iş, bir bakıma eserlerinde işlediği meselelerle ilgili okuruna yeni anlamlar çevresinde hayatla ilgili kazanımlar sağlamak ve belli bir değerler sistemi oluşturmaktır. Roman ve değerler ilişkisi bağlamında Lukacs, kendisi de yozlaşmasına karşın romanın "farklı seviyede gelişmiş ve farklı şekillerde varlığını sürdüren bir dünyada, sahil (otantik) değerlere ulaşmak için yapılan bir arayışın tarihidir" (Lukacs'tan aktaran Goldmann 2005: 18) diyerek türün örtük biçimde kendi evrenini yaratan değerlere ulaşmada ve bunların yansıtmada rol oynadığını söyler. A.

Galip (2007: 8) romanların “kişilerin, değer duygusu ve değer bilinci edinmesinde, farklı yaşam olanaklarının farkına var[ıl]masında bir araç” olduğunu belirtir. Roman sanatının “insan doğasını aydınlatacak”, “tavır ve tutumlarını zenginleştirecek” etik ve estetik boyutuyla değerlendirilmesinin gerekliliğini vurgular. Seyhan (2014: 23) da “Toplumsal değerlerin sembolik değiş-tokuşunun yaşandığı ve resmî tarihin alternatif senaryo ve bastırılmış belleğin yeniden canlandırılmasıyla sorgulandığı (...) metinsel alan[ın]” romanlar olduğunu ifade eder. Diğer yandan Ali Serdar (2007: 12) “Kurmaca metinlerin anlatıcıları kimi karakterlerle duygusal anlamda özdeşleşmemizi, onlara yakınlık duymamızı, kimilerine karşı da şüpheyile, hatta düşmanca yaklaşmamızı sağlayabilirler. Kısacası, anlatıdaki her eylemin “ahlak tasarımı” açısından bir anlamı ve etikte bir karşılığı vardır” demek suretiyle romanın değerler sistemiyle ilgisine işaret eder. Roman yazarları, kurguya dâhil ettikleri kahramanları belli bir mekân ve atmosfer içinde çevreleriyle ilişkileri bağlamında ele alırlar ve işledikleri temalar vasıtasıyla değerlere yer verirler. Romanda temanın farklı değer yargıları içinde insan ilişkilerinin manen çatışmasından doğduğu söylenebilir. Zira tema romanda toplumsal yaşamın manevi içeriğini yansıtır ve bir eylemin iç anlamını kapsar. Yapıtta tartışılacak etik, siyasal, dinsel, felsefi ve estetik türden özgül yaşamsal sorunları içerir (Kagan 1993: 428-429). Bu yönüyle değerlendirildiğinde romanın tematik örgüsü, muhtevası değerlerle ilişkilidir ve değerler kahramanların yapıp etmelerini şekillendirirken aynı zamanda romanda aksiyon ve çatışmayı diri tutan bir öğeye dönüşür. Romanda birer simgeye/temsile dönüşen değerler, roman kahramanlarının bireysel ve toplumsal bilinçlenmesine, dünyayı anlamlandırmasına yardımcı olur.

2. Türk Romanında Değer Algısı

Tanzimat’tan itibaren yenileşme hareketleriyle birlikte değişmeye başlayan toplumsal yapılar ve alafranga insan tipleri eliyle yozlaşmaya uğrayan değerler dizgesi, sosyal hayattaki olumsuz yansımalarla koşut olarak Türk edebiyatında da farklı şekillerde işlenmiştir. Yeni/modern edebiyatın bir medeniyet değiştirmenin sonucu olarak doğduğunu söyleyen Tanpınar’ın (1992: 101) “Modern Türk edebiyatı bir medeniyet kriziyle başlar” belirlemesi de bu bunalımın/krizin değerler çevresinde ortaya çıktığını imlemektedir. Bu bakımdan zihniyetteki ikiliğin yarattığı çatışmalar ve buna bağlı olarak toplumun benimsemiş olduğu değerlerin çözülmesi Türk edebiyatında yeni bir tür olan romanda yazarların işledikleri konuların başında gelmiştir. Tematik bağlamda Türk edebiyatında değerler çatışması ve yozlaşma, Doğu-Batı, eski-yeni karşıtlığı çevresinde Tanzimat’tan Cumhuriyet’in ortalarına değin romancıların üzerinde durdukları temel meselelerden biri olmuştur. Yitirilen değerlerin ve yozlaşmanın anlatımıyla hem bireysel hem de toplumsal bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Zira “değerler sisteminin karma karışık olduğu ve çatışmaların sıkça yaşandığı bir devirde Türk edebiyatına dâhil olan roman nev’ini hem toplumsal değişimin bir yorumlayıcısı; hem de söz konusu değişimin bir vasıtası olarak görmek mümkündür” (Arık 2002: 302).

İlk Türkçe romanlardan itibaren değerler konusu; yanlış Batılılaşma sorununu temel alarak alafranga-alaturka, Doğu-Batı, eski-yeni, geleneksel-modern, din-dinsizlik, maddiyat-maneviyat karşıtlığı üzerinden kültüre/topluma has değerlerin sorgulanması ve yitip giden değerlerin birey üzerindeki olumsuz etkisi bağlamında işlenmiştir. Başlangıcından itibaren Türk romanının “bizim toplumumuzda da modern (Batılılaşmış) bir hayatı, geleneksel olandan

farklı bir sosyal yapıyı öngör[mesi] ve toplum içinde böyle bir vizyonla gir[mesi]; onu değiştirecek, alt üst edecek bir dünyayı sun[ması]” (Andı 2004: 18) bakımından değer değişimlerini ve yitimlerini ele aldığı söylenebilir. Ahmet Mithat Efendi’den Recaizade Mahmut Ekrem’e, Hüseyin Rahmi Gürpınar’dan Yakup Kadri Karaosmanoğlu’na Halide Edip Adıvar’dan Abdülhak Şinasi Hisar’a, Peyami Safa’dan Ahmet Hamdi Tanpınar’a kadar süregelen süreçte pek çok romancı değerlerin yitirilişini Doğu-Batı çatışması, topluma özgü geleneklerin unutulması, kültürel kimliğin çözülmesi ve kurumların yozlaşması gibi meseleler etrafında anlatmıştır. Batılılaşma eğiliminin arttığı “özellikle devrim sancılarının çekildiği, ideolojik kavgaların yapıldığı çalkantılı dönemlerde yazarlar bu değer kargaşalığı karşısında, çırpınan ideolojilerini tartmak, sorguya çekmek ve kendi tutumlarını ortaya koyma gereğini duyarlar” (Moran 2003: 24). Bu yazarların başat romanlarına bakıldığında birtakım değerlerin çözülüşü, kuşak çatışmaları, Batılılaşma meselesinden kaynaklanan yozlaşma ve özentî yaşam biçimleriyle birlikte bunların yarattığı karmaşa ve krizlerin işlendiği görülmektedir.

Değerlerin yitirilmesi, Cumhuriyet döneminde hem toplumcu-gerçekçi romancıların hem de modernist romancıların eserlerinde öne çıkan temalardan olmuştur. Söz gelimi Sabahattin Ali ile Yaşar Kemal’in eserlerinde yozlaşma mitosu/teması çevresinde yitirilen değerlerin sorgusu karakterler üzerinden ve keskin bir otorite (devlet)-insan-toplum eleştirisi bağlamında anlatılmıştır. Eserlerinde “güzelliğin, iyiliğin, sevginin yitip gittiğini anlatan” (Moran 2006: 155) öykülere / hayatlara yer veren bu tip yazarlar daha çok yozlaşma izleği çevresinde o yıllardaki toplumsal yapıdan kaynaklı değerleri ve görüşleri sorgulamışlardır. Toplumu ve taşıyıcıyı merkeze alan bu eğilimdeki romancılar “ülkenin tarihsel süreç içinde geçirdiği değişimi toplumsal, ekonomik ve insanî değerler bakımından ele alarak dikkatleri üzerlerine çek[mişlerdir]” (Gündüz 2016: 789). Diğer taraftan Yusuf Atılgan, Oğuz Atay, Adalet Ağaoğlu gibi modernist yazarlar da aydın bireyi evrensel ve Türk kültürüne has değerler bağlamında anlatırken onların hayat karşısında takındıkları tavır, sergiledikleri tutumu bir kısım değerleri de içine alacak şekilde sorgulamaktadırlar. Örneğin Oğuz Atay, Tehlikeli Oyunlar romanında bir gecekonduya yerleştirdiği “küçük burjuva aydının kendisini arayışını anlatırken, kentteki çirkinleşmeyi, burjuva evlerinin görgüsüzce tasarlanmış mimarisini de ihmal etmemiş” (Türkeş 1999: 116) bir nevi yitirilen estetik değerleri sorgulamıştır.

Değer sorunsalının 1980 ve sonrası romanlarında ise ülkenin sosyolojik şartlarını yansıtan bir duyarlılıkla ele alındığını söylemek mümkündür. Siyasi çatışmalar, ahlaki, toplumsal karışıklıklar ve bireysel önceliklerin değişime uğramasıyla birlikte değerlerde belirgin bir çözülüş görülür. Bu anlamda “1980 yılında yazılan romanlarda sadece yerli ve millî değil aynı zamanda evrensel değerler olarak kabul edilen birçok ilkenin tükenişine şahit oluruz. Çözülen değerler zaten sarsılan toplumu gözler önüne sermektedir” (Turna 2011: 3). 1980-2000 arasında yazılan romanlara bakıldığında da artan içgöç ve hızlı kentleşme süreciyle birlikte ahlaki, iktisadî, dinî, millî, ilmi, hukukî, sosyal, siyasal, estetik değerlerin çözülmesinin kısmen işlendiği söylenebilir. Kimi yazarlar eğitim-cehalet, gelenek-modern, köy-kent karşıtlığı içinde hayata tutunmaya çalışan kahramanları vasıtasıyla değerlerin çözülüşünü ortaya koyarlar.

Diğer taraftan Türkiye’nin toplumsal hayatındaki dönüşümler ve sosyolojik anlamda geçirdiği değişimler, 2000 sonrası Türk romanında da yansımaları bulmuştur. Kimi

romancılar konu/tema bağlamında farklılaşan yaşam koşullarını ve değişen değer yargılarını sorgulayarak bireyin psikolojisine ve toplum içindeki konumuna eğilmişlerdir. Özellikle ekonomik, siyasal ve sosyal sebeplerden dolayı eskiye oranla artan içgöç, geçim sıkıntısı, para hırsı, dünyevi yaşama arzusu, çarpık kentleşme, sınıfsal ve ideolojik çatışmalardan kaynaklı yozlaşma, kültüre özgü değerleri derinden sarsmıştır. Yazarlar da bu doğrultuda bireyin süregelen hayat içindeki tutumlarını toplum merkezli irdeleyerek kültürel anlamdaki bu yozlaşmayı değerler bağlamında eserlerinde işlerler. Benimsedikleri yeni roman anlayışları ve denedikleri farklı anlatım teknikleriyle evrensel değerleri de içine alan bir değer sorgusuna girişirler. Bazı romanlarda yitirilen değerlerin, önemini kaybeden geleneklerin, yadsınan ölçütlerin insanı ve toplumu ne yönde etkilediği doğal/canlı bir biçimde aktarılır. Özellikle konusunu gündelik yaşamdan alan, toplumsal meselelere eğilen ve canlı/doğal tiplere yer veren romanlarda, cemiyet hayatının değişen değer yargıları eleştirel bir gözle okura sunulur.

Romancılar, yozlaşan değerleri sosyal eleştiri bağlamında anlatırken insanın yaşadığı değerler çatışmasını da gözler önüne sererler. 1980 sonrası romancılarında görüldüğü gibi bu dönemin yazarları, evrensel değerleri kapsayan bir duyarlılıkla birtakım değerleri sorgulayıcı bir tavırla ele alırlar. Gelenek-modern, adalet-adaletsizlik, iyilik-kötülük, inanç-inançsızlık, yoksulluk-zenginlik gibi karşıtlıklar üzerinden anlatırlar. Bu bakımdan 2000 sonrası yazılan romanlar, işlenen temaların zenginliği kadar Türkiye'nin değişen yüzüne ve sosyolojik dönüşümüne ayna tutmalarıyla da öne çıkar. Yitirilen değerlere, toplumsal çözümlere yer vermeleriyle ilgi uyandırırılar. Türk romanının genel görünüşü içinde 1980 sonrasının önemli yazarlarından Orhan Pamuk da romanlarında, bazı yönlerden Türk toplumunda görülen değerlerin çözülüşünü ve ülke insanının değerlere yaklaşımını kültürel ve estetik bağlamda ele almıştır.

3. Orhan Pamuk'un Romancılığı ve Değerlere Yaklaşımı

Orhan Pamuk, yazma sürecinde sık sık araştırmalar, geziler, gözlemler yapması, edebiyat kuramlarını, çağının roman anlayışlarını, anlatım tekniklerini iyi bilmesi ve bütün bunları farklı şekillerde eserlerinde yansıtmalarıyla öne çıkan bir yazardır. Bu anlamda her romanında konu, içerik, anlam, dil ve anlatım açısından yeniliklere imza atar. Romanları yaklaşık 62 farklı dile çevrilen Pamuk, dünyanın dört bir yanından geniş bir okur kitlesine sahiptir. Aynı zamanda yazar, 2006'da dünyanın en prestijli edebiyat ödüllerinden birisi olan *Nobel Edebiyat Ödülü*'ne layık görülmüştür. Türk romanının bugün de yetkin örneklerini veren yazar, sosyal gerçeklikle estetiği bütünleştirmiş sanatçı kimliğiyle öne çıkar. Sibel Irzık'ın ifadeleriyle söylenecek olursa Pamuk "hemen hemen her romanında, sanatın hayata, hayatın sanata nasıl dokunduğunu, bu dokunuştan farklı sanat türlerinde, farklı sanat anlayışları ya da üslupları içinde farklı biçimlerde gerçekleştiğini, yine bu dokunuşun nasıl bazen yaratıcı, özgürleştirici, bazen de baskıcı, hatta ölümcül olabildiğini konu edinen bir yazar[dır]" (2008: 31). Sanatçının başarısızlıkla sonuçlanan ressam olma hevesinden ve mimarlık eğitimi serüveninden sonra yirmili yaşlarından itibaren tek uğraşısı edebiyat ve yazı olmuştur. Bu anlamda daha çok roman türü üzerinde yoğunlaşan Pamuk, 1974'te başladığı yazarlık serüvenine, şimdiye değin 10 roman sığdırmıştır.

Pamuk, farklı anlatım teknikleri kullanması ve çeşitli anlatım denemeleriyle Türk edebiyatında modernist ve postmodernist romancılar arasında değerlendirilmektedir. Doğu-

Batı, eski-yeni, geleneksel-modern çatışması, kimlik sorunsalı, ikilik, arayış, siyaset, tarih, aşk, gizem, korku, intihar, eşya, din, aile ilişkileri, kentleşme, içgöç ve İstanbul onun roman anlayışını yansıtan başlıca meseleler ve temalardır. Ayrıca onun romanları tarihten/tarihsellikten beslenmesi ve çağının/modern zamanların bir çıkış yolu arayışını içermesi açısından kıymetlidir. Jale Parla da “Pamuk’un romanlarının, Türk ve dünya romanını iyi bilen, yerel rengi kuvvetle yansıtan, kimlik sorusunu tarih ve bellek eksenlerinde irdeleyen ve bunlardan oluşan anlatıyı, ilksel ve evrensel bir temayla, arayış temasıyla kurgulayan romanlar olduğunu” belirtmektedir. <http://t24.com.tr/k24/yazi/tuhafliklar-diyarinda-tuhaf-bir-karakter-istanbul-ve-mevlut>, 23 (Son Erişim Tarihi: 12.02.2019).

Bu anlamda Pamuk, eserlerinde Batı kültürüne, evrensel ve modern ölçütlere yer vermekle birlikte Doğu kültüründen, gelenekten ve değerlerden kimi yönleriyle yararlanarak da dikkati çeker. Bazı romanlarında kültürel öğeleri, toplumsal değişimleri ve yozlaşmaya uğrayan değerleri insanı merkeze alarak sosyolojik bir dikkatle ortaya koyar. *Cevdet Bey ve Oğulları* (1982), *Beyaz Kale* (1985), *Kara Kitap* (1990), *Yeni Hayat* (1994), *Masumiyet Müzesi* (2008) gibi eserlerinde Doğu-Batı çatışması ve eski-yeni karşılaştırması bağlamında bu hususlara bazı yönlerden değindiği görülebilir. Parla’ya (2005: 360) göre “temsilde Doğu ve Batı geleneklerini birleştiren bir hüner, Pamuk’un romancılığının belirleyici arayışdır.” Aynı çerçeve içinde yazar hem Doğu hem de Batı kültürüne özgü unsurları sentezleyerek kimi romanlarında kaybolan, yozlaşan değerlere yer verir. Değer olgusunu işlediği romanlarında eleştirel bir tutumdan ziyade Türkiye’nin sosyal, siyasal ve kültürel anlamda geçirdiği değişimi/dönüşümü ortaya koyarak çoğu kez tarafsız bir gözle meselelere yaklaşır. Yitirilmiş değerlerden hareketle toplumsal kırılmalara, insanın yabancılaşmasına ve yozlaşmasına dikkati çeker. Pamuk’un zamanla değer yargılarının farklılaşmasını, insanın kendilik bilincinin dönüşmesini, bireyin parçalanmışlığını gösterme adına bu meseleyi ele aldığı düşünülebilir. Bu anlamda “Roman sanatının temel derdinin hayatı doğru temsil etmek olduğuna inan[an]” Pamuk (2011: 53), özellikle Türk toplumunun geçirdiği değişimi geçmiş, gelenek ve yozlaşma bağlamında irdeleyerek kendi söylemiyle ‘saf ve düşünceli romancı’ bakış açısıyla ele alır.

Yazıya konu olan *Kafamda Bir Tuhaflık* romanı, yazarın ilk romanı *Cevdet Bey ve Oğulları*’na benzer bir duyarlılıkla kaleme alınmış olmakla birlikte köyden İstanbul’a göç etmiş yoksul aileleri ve kişileri anlatması bakımından farklılık gösterir. Pamuk, bu romanıyla “daha önceki romanlarında pek değinmediği İstanbul’un öteki yüzünü, özellikle 1960’lı yıllardan itibaren taşradan gelen yoksul halkın İstanbul’daki tutunma çabasını” (Demir 2016: 87) anlatır.

4. Yitirilmiş Değerler Açısından *Kafamda Bir Tuhaflık* Romanı

İstanbul’da burjuva çevrelerinde doğup büyüyen ve bunun etkileri hemen hemen bütün romanlarında görülen Orhan Pamuk, 2014’te yayımlanan *Kafamda Bir Tuhaflık* romanıyla ilk kez büyüdüğü çevrenin dışına çıkar. Daha önce anlattığı orta sınıftan kahramanları bir tarafa bırakarak kentin yadsınan öteki yüzüne bakışını yöneltir. Taşradan gelen yoksul köylüleri, geçim mücadelesi veren kahramanları kurgunun merkezine yerleştirerek yoksul semtleri, kenar mahalleleri romanına taşır. Bu romanıyla içgöç, evlilik, kız kaçırma, geçim sıkıntısı, işsizlik, unutulmaya yüz tutmuş meslekler, aile, dostluk, yozlaşma, haksızlık, çarpık kentleşme, siyaset, ölüm gibi meseleler etrafında Türkiye’nin

geçirdiği sosyolojik dönüşümü dikkatlere sunar. Romanın büyük bir kısmında yazar, çoğul anlatıcılar vasıtasıyla -kahramanların olayları kendi bakış açılarıyla anlatmaları ve yorumlamalarıyla- samimi bir üslupla anlatısını kurar, böylelikle anlatımda doğallığı sağlamış olur. Romanda başkışı Mevlut Karataş'ın hayatı, ailesi ve yakın çevresi üzerinden İstanbul'un 1950'lerden 2010'lara uzanan süreçteki değişimi/dönüşümü gözler önüne serilir. Arka planda ise bu değişim sürecinde yitirilen değerler, kaybolan gelenekler ve toplumsal çözümler anlatılır. Sarıkaya'nın (2015: 87) ifadesiyle "Pamuk, romanda gizli bir özne olarak İstanbul'u 1950'lerden itibaren kronolojik bir seyirle 2010'lara doğru işlerken kentin mekânsal ve demografik gelişimine ve yozlaşmasına Marksist geleneğin yaklaşımlarını hissettirecek biçimde atıflarda bulunur." Bu bağlamda yazar, üzerine altı yıl çalıştığı romanında köyden kente daha iyi bir hayat yaşama umuduyla göç eden, boza ve yoğurt satıcılığı yapan Mevlut'un çocukluktan itibaren başından geçen olayları ve yakın aile çevresindeki kişilerin yaşamlarını Türkiye'nin geçirdiği toplumsal değişimlerle birlikte okurun ilgisine sunar.

Mevlut'un hayatını çocukluğundan başlayıp belli bir gelişim çizgisi içinde anlattığı için *gelişim (bildungsroman)*, iki aileyi odak noktası yaptığı için de *aile romanı* olarak adlandırabilecek eser, İstanbul'un yoksul semtlerinin tarihsel süreçteki sosyolojik değişimini değerlerin yozlaşması ve kaybedilmesi bağlamında aktarmasıyla *belgesel roman*¹ niteliği taşır. Bu doğrultuda romanda anlatılan yaklaşık 50-60 yıllık zaman kesitinde insanların yitirdiklerine yer verilir. Diğer taraftan köyden kente gelen kadınların kendi sesleriyle var olmaya çalıştıkları romanda Pamuk, kadının değerini ve çalışma hayatına girişi de birtakım değerler içinde ele alır. Bu bakımdan yazar, diğer romanlarında olduğu gibi "Karakter anlatıcıları devreye daha çok sokarak anlatısını değişik bilinçlerle kurmuş, olayları karakterlerin gözlerinden, bilinçlerinden ve seslerinden anlatmaya ağırlık vermiştir" (Esen 2008: 272). Çoğul anlatıcı ve bakış açısını tercih ederek birbirine karşıt değerleri, görüşleri ve söylemleri bir arada vermiş, kişilerin düşüncelerini yargılamaktan ziyade onların kendilerini daha doğal ifade etmelerine olanak tanımıştır. Yazar, bunu zaman zaman karakterlerin iç konuşmalarıyla destekler. Başkahraman Mevlut Karataş'ın yaşamı ve onun çevresiyle ilişkileri bağlamında sosyal meseleler ve değişimler başta olmak üzere birçok konuyu ele almasına karşın, arka planda bu değişimlerin bir sonucu olarak yitirilmiş değerleri sorgular. Yazıda bu değerler olaylardan, durumlardan ve kahramanların davranışlarından hareketle örneklendirilerek anlatılacak ve değerlerin yitirilmesiyle ilgili birtakım değerlendirmelerde bulunulacaktır.

4. 1. Roman Neyi Anlatır?

Kafamda Bir Tuhaflık, 1968'den 2012'ye dek uzanan geniş bir zaman kesitinin anlatıldığı 480 sayfalık bir roman olup yedi ana bölümden ve bu bölümlere ait toplam elli

¹ Murat Gülsoy da romanda "başından itibaren neredeyse 'belgesel' bir roman içinde olduğumuz izlenimi yaratacak bir biçim" seçtiğini belirtir. Romanın "sonuna kadar bu belgesel olma iddiasını" sürdürdüğünü "İstanbul'un sokaklarında midyecilikten yoğurtçuluğa çeşitli alanlarda seyyar satıcılık yapan insanların üretim süreçlerinden, Gazi Mahallesi'nin kuruluşuna, dini pratiklerin gündelik yaşamın sürdürülmesinde nasıl bir dayanışma ve sosyal kimlik işlevi yüklediğinden, askeri darbenin etkilerine, görücü usulü ile evliliğin yazılı olmayan kurallarından kaçak elektrik kullanımının nasıl gizli bir ekonomi ağı oluşturduğuna ilişkin son derece ayrıntılı bir panorama sunar" şeklinde ifade eder. <https://t24.com.tr/k24/yazi/kafamda-bir-tuhaflik-pek-ama-nedir-bu-tuhaflik,24> (Son Erişim Tarihi: 15.02.2019)

yedi alt bölümünden oluşmuştur. Tarihlerle sunulan ana bölümlerde, sırasıyla 1982, 1994, 1968-1982, 1982-1994, 1994-2002, 2009, 2012 yılları/yılları arası anlatılmış, geriye dönüşlerle 1950'li yıllara kadar gidilmiştir. Alt bölümler ise başlıklarla adlandırılarak sunulmuştur. Romanda, 1960 yılların başlarında Konya Beyşehir'den İstanbul'a göç eden Aktaş ve Karataş ailelerinin hayata tutunma mücadelesi ele alınmıştır. Bununla birlikte başkışı Mevlut'un hayat hikâyesi çevresinde İstanbul merkeze alınarak içgöç, gecekondulaşma, aile, aşk, evlilik, askeri darbeler, ideolojik çatışmalar, çalışma hayatı, sokak meslekleri, geçim sıkıntısı, gelenek, yozlaşma gibi konular anlatılmıştır. Ayrıca geçen zamanın ve değişen yaşam koşullarının insanların yaşamı üzerindeki etkisine yer verilmiştir. Mevlut, bu zaman aralığında gittikçe kalabalıklaşan sokakları, caddelerde yükselen devasa binaları, kurulan gecekondu mahallerini gözlemlerken insanların hangi yollarla zengin olduklarına, ülkenin karışık durumlarına, siyasi çatışmalarına şahit olmuştur. Geçen zaman içinde değişen öncelikler, başkalaşan olgular ve yitirilen değerler en çok Mevlut'u etkilemiştir. Giriştiği çoğu iş, bir süre sonra iktisadi değişimlerden dolayı anlamını yitirmiştir.

Sokaklarda geceleri boza, gündüzleri yoğurt satarak geçimini sağlayan Mevlut, bir sabah uyandığında yoğurt fabrikaları açıldığını görür ve işinin eskisi kadar kolay olmadığını anlar. Değişen dünyaya, ekonomik şartlara ve zamana ayak uydurmasının gerekli olduğunun farkında olmakla birlikte eski alışkanlıklarından da bir türlü vazgeçemez. Bu duygularla sık sık tuhaflığın kendisinde mi yoksa yaşadığı dünyada mı olduğunu sorgular. Bu anlamda Orhan Pamuk, eserinde gelenekle modernizm, iyiyle kötü, maneviyatla maddiyat, duyguyla akıl arasında kalmış roman kahramanının kafa karışıklığını 'tuhaflık' hissi etrafında anlatır. Başkahramanın meselelere bakışında beliren tuhaflık hissi, değişen zamanla birlikte yitirilmiş değerlerin korunmasına ve yaşatılmasına yönelik yorumları da içerir. Bu bağlamda Mevlut'un hayat hikâyesi değişen zamanın getirdikleri ve toplumsal yozlaşmanın etkilerini içeren bir duyarlılıkla okura aktarılır. Geçen zaman Mevlut'un dünyasında üç şeyi -iyi insan olma, boza satma isteği ve kafasındaki tuhaflık hissi- değiştirmez. Yazar, Mevlut üzerinden yeri geldikçe bu değerlerin korunmasına atıfta bulunarak anlatı boyunca onun kültürünü, geleneklerini, değerlerini koruduğunu göstermeye çalışır. Diğer kahramanlardan farklı oluşunu çeşitli vesilelerle dile getirir. Böylelikle romandaki Mevlut portresi, yaşadığı çağdaki değişime, yozlaşmaya karşı duran yönüyle çizilir. Bu bakımdan Mevlut her ne kadar resmi ve özel görüş ayrımıyla bir bölünmüşlük yaşasa da romanın sonunda diğer roman kahramanlarına nazaran değerlerini koruyabilmesiyle öne çıkmaktadır.

4. 2. Ahlaki Değer Yitimi

Kafamda Bir Tuhaflık'ta ahlaki değerlerin yitirilişine içgöçle birlikte değişen toplum yapısı, maddiyat hırsı ve insan ilişkilerinin yozlaşması bağlamında yer verilmiştir. Romanda kahramanlar arasındaki çıkar çatışmaları, aile bağlarının zayıflaması, sosyal yaşamdaki adaletsizlikler ve ticari ilişkilerdeki yolsuzluklar üzerinden ahlaki değerlerin yitime uğradığı sezdirilir. Bu anlamda kurgunun başından sonuna kadar ahlak problemi, kahramanların kendilerini ifadelerinde ve çevreleriyle iletişimlerinde öne çıkar. Örneğin Mevlut'un Rayiha'yı kaçırmamasının anlatıldığı birinci bölümde Mevlut, kaçırdığı kızın Korkut'un düğününde görüp beğendiği ve üç yıl uğruna aşk mektupları yazdığı Samiha değil de onun ablası Rayiha olduğunu fark eder. Kendisine yardım eden amcasının oğlu Süleyman'ın Semiha'ya duyduğu ilgiden dolayı kendisine yalan söylediğini ve yazdığı mektupları ona

değil de ablasına verdiğini anlar: “Amcasının büyük oğlu Korkut’un düğününde gördüğü kız değildi bu. Onun yanındaki ablasıydı. Mevlut’a düğünde güzel kızı göstermişler, yerine ablayı yollamışlardı. Aldatıldığını anlayan Mevlut utanç duyuyor, adının Rayiha olduğuna bile emin olamadığı kızın yüzüne bakamıyordu” (Pamuk 2014: 20). Süleyman’ın oyununa geldiğini anlayan Mevlut’un gönlü arabada kendisine şefkatle bakan kızı geri göndermeye el vermez ve onun kaderi/kısmeti olduğunu düşünerek bu durumu kabullenip evlenir. Kafasında daima aldatıldığı düşüncesini taşısa da bunu Rayiha’nın kalbinin kırılmasından korktuğu için dile getirmek istemez. Bu bakımdan iyi, dürüst, vefakâr, sadık karakter özellikleriyle öne çıkan Mevlut romanda ahlaki değerleri koruyan yönüyle yer alır. Mevlut’un bu değerleri koruduğu en azından korumaya çalıştığı çeşitli vesilelerle aktarılır. Söz gelimi zengin mahallelerde apartman binalarında boza satan Mevlut, eskiden bazı dairelerde yaşayanların çağrısıyla salona, mutfaka kadar girer ve bozasını dağıtır. Girdiği bir dairede yaşayanlarla arasında geçen şu konuşmalar Mevlut’un ahlaki değerler konusundaki hassasiyetini göstermesi açısından önemlidir:

“Bozacı, sen bundan para kazanabiliyor musun?”

“Kazanıyorum, hamdolsun.”

“Demek bu işte para var... Kaç yıldır yapıyorsun sen bu işi?”

“Yirmi beş yıldır bozacılık yaparım ben. Eskiden sabahları yoğurt da satardım.”

“Yirmi beş yıldır yapıyorsan, para da kazanıyorsan zengin olmalısın. Öyle mi?”

“Biz ne yazık ki zengin olamadık,” dedi Mevlut.

“Niye?”

“Köyden birlikte geldiğimiz akrabalarımızın hepsi zenginler şimdi, ama bize kısmet değilmiş.” “Sana niye kısmet olmadı?” “Çünkü ben dürüstüm,” dedi Mevlut. “Ben bir evim olsun, kızıma iyi bir düğün yapayım diye yalan söylemem, çürük mal satmam, haram yemem...” (Pamuk 2014: 32).

Ancak Mevlut’un boza satmak için gittiği apartman dairelerinden birinde kendisine bozanın alkollü olup olmadığı sorulduğunda ‘bunun doğru olmadığını bile bile’ “Bozada alkol yoktur. Olsaydı ben satmazdım zaten” (Pamuk 2014: 35) sözlerinde görüleceği üzere yalan söyleyerek tam tersi bir davranış sergilediği de görülür.

Diğer yandan romanda ahlaki değerlerin yitirilişi, sokaklarda yoğurt satan Mevlut ile babasının izlenimleri ve tutumlarından hareketle aktarılır. Söz gelimi yazar anlatıcı, baba ve oğulun “Sokak kavgalarında, trafik kazalarında, yan kesicilik ya da kadınların taciz edilmesi gibi durumlarla karşılaştıklarında, çığlıklar atılırken, tehditler savrulur, küfürler edilir, bıçaklar çekilirken babası hemen olay yerinden uzaklaşırdı” (Pamuk 2014: 67) şeklinde anlatırken o yıllarda insanların ahlaki açıdan ne denli yozlaştığına dikkati çeker. Mevlut ile babasının ise bu tür davranışlardan uzak durduğunu ve tek amaçlarının geçimlerini sağlamak için çalışmak olduğunu belirtir.

Romanda kişiler arasında görülen aldatma, ihanet, sadakatsizlik, yalan söyleme, kötülük gibi olgular yitirilen ahlaki değerlerin birer göstergesi olarak sunulmuştur. Mevlut’un amcası Hasan Aktaş, onun oğulları Korkut ile Süleyman, yakın arkadaşı Ferhat ve Rizeli iş adamı Hacı Hamit Vural ahlaki açıdan yozlaşmış tipler olarak kurguya dâhil edilmişlerdir.

Para ve maddiyat hırsıyla, bir şeylere kolay yoldan sahip olma arzusuyla tutuşan bu karakterler ahlaki değerlerini çoğu yönden kaybetmişlerdir. Bu şahıslar bu durumun farkında olmakla birlikte yaptıklarına kılıf aramakta, kendilerini aklamak adına çeşitli bahanelere sarılmaktadırlar. Örneğin Hasan Aktaş, büyük oğlu Korkut'u evlendirirken yıllar önce kardeşi Mustafa ile birlikte çevirdikleri araziye ona söylemeden Hacı Hamit Vural'a satar. Kardeşi bunu öğrenip hesap sorunca durumu kurtarmak ve haklılığını göstermek için arsadan yol geçeceğini ve arazilerinin parasız istimlak edileceği gerekçesini ileri sürer. Kardeşini "Baktım ki bizim Kültepe'deki arsa bedavaya gidecek (...) ben de o sırtlardaki arsaların kâğıtlarını toplayan Hacı Hamit Vural'a sattım. Allah razı olsun, eli açık adam, iyi de para verdi!" (Pamuk 2014: 128) diyerek kandırır. Bu olaydan sonra Musfata Karataş oğlu Mevlut'a sık sık ağabeyi ve yeğenlerinden uzak durmasını, evlerine ve bakkallarına gitmemelerini öğütler. Mevlut da babasının öfkesine katılarak, amcasının ortak arsanın kâğıdını kendilerine sormadan satmasını kabullenemez. "Buna onların İstanbul'da daha başarılı ve zengin olmaları da eklenince kişisel bir haksızlığa uğradığını hissedip öfkeleni[r]." Ancak "amcası ve oğullarını silip atamayacağını, onlar olmadan şehirde yapayalnız kalacağını" düşündüğünden babasından habersiz onlarla görüşür (Pamuk 2014: 129). Mevlut her ne kadar onlarla oturup görüşse de aldatıldıkları ve kandırıldıkları gerçeğini unutmaz. Aklına geldikçe amcasının küçük oğlu Süleyman'a bu durumdan yakınır: "Biz de buraya köyden öyle geldik, ne var!" dedi Mevlut. "Siz Aktaşlar maşallah kârdasınız da babamla biz o kadar çalışmamıza rağmen İstanbul'un nimetlerinden istifade edemedik bir türlü. Arsamız da uçup gitti" (Pamuk 2014: 133).

Bunun yanında romanda aldatma konusuna Ferhat'ın elektrik işindeki hem gözlemledikleri hem de kendi yaptığı davranışlar, Mevlut'un büfede çalışırken diğer çalışanların patronu kandırarak kazancın bir bölümünü ceplerine atmalarından hareketle değinilmiş, özellikle iş hayatında insanların para uğruna ahlaki değerleri hiçe saydıkları gösterilmiştir. Diğer taraftan ahlaki değer yitimi açısından romanda sadakatsizlik konusuna da evli çiftlerin birbirini aldatması ve kadın-erkek ilişkilerinin cinsellik çevresinde sürdürülmesi bağlamında yer verilmiştir. Ferhat'ın eşi Samiha'yı pavyonda çalışan Selvihan'la sevgili olup aldatması hem duygusal hem de fiziksel/tensel bir sadakatsizlik örneği ve ahlaki anlamda bir çöküşün bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Diğer taraftan romanda ahlaki değerlerin çoğu anlamda yitirilmesine rağmen bazı insanların doğruluk, dürüstlük gibi olguları koruduğundan bahsedilir. Söz gelimi Ferhat'ın elektrik tahsildarlığı yaparken borcu ödenmediği için elektriklerini kestiği dairelerin birinde yaşayan bir kadının, elektriği tekrar açmak için rüşvet almayı bekleyen Ferhat'a "ne yazık ki ben hayatta kimseye ne rüşvet verebildim, ne de vereni hoş görebildim. Kızıma örnek olmak için yaşıyorum" der. Ardından kadın, eliyle pencereden şehri gösterip "Bu on milyon insanı İstanbul'a toplayan şey ekmek parasıdır, çıkardır, faturadır, faizdir benden daha iyi bilirsiniz. Ama bu mahşeri kalabalığın içinde kişiyi ayakta tutan tek bir şey vardır, o da sevgidir" (Pamuk 2014: 330-331) diyerek ahlaki erozyona uğramış Ferhat'a güzel bir ders verir.

4. 3. Sosyal Değer Yitimi

Romanda sosyal değerlerin yitirilmesi kadın, evlilik, aile, insan ilişkileri ve toplumsal çözümler bağlamında ele alınmıştır. Romanda özellikle aile bireyleri arasındaki bağların zayıflaması, arkadaşlıkların bir çıkar ilişkisine dönüşmesi, birlik ve beraberliğin azalması,

samimiyetin ve vefanın büsbütün önemini kaybetmesi bağlamında yok olan sosyal değerler işlenmiştir. Bu anlamda geleneklerin ve birtakım toplumsal değerlerin yitirilmesine, insanlar arasındaki güvensizliğin ve vefasızlığın artmasına Mevlut'un çalıştığı işlerden hareketle ve aile fertleriyle ilişkisi çevresinde bakmak mümkündür. Örneğin Mevlut 1994'ün Mart ayında İstanbul'da eskiye oranla çoğu şeyin anlamını yitirdiğini düşündüğü karanlık bir gecede, sokaklarda boza satarken bir apartmandan hızla ve sessizce sarkıtılan bir sepetle yüz yüze gelir. "Bozacı, bozacı, iki kişilik," diye seslenen bir çocuk sesi işitir. Bu husus romanda Mevlut'un sevinci etrafında yitirilen sosyal değerleri gösteren yönüyle aktarılır:

"Sepet karanlıkta gökten önüne bir melek gibi inmişti. İstanbulluların sokaktan geçen satıcıdan, pencereden iple sepet sarkıtıp alışveriş etmeleri artık unutulmuş bir alışkanlık olduğu için bu kadar şaşırmıştı belki de Mevlut. Ta yirmi beş yıl önce ortaokul öğrencisiyken babasıyla yoğurt ve boza sattığı günleri hatırladı. Hasır sepetin içindeki emaye kaba, yukarıdan seslenen çocukların istediklerinden daha fazla, iki bardak değil neredeyse tam bir kilo boza boşalttı. Ve bir melekle temas etmiş gibi iyi hissetti kendini" (Pamuk 2014: 27).

Aynı gece sokaklarda boza satmaya devam eden Mevlut, bir apartmanın üst kat penceresinde kendisini çağıran bir başka ses daha duyar. Apartmana girip dairenin olduğu kata çıkınca onu kapıda bekletmeyip "Gel içeri bozacı, üşümüştündür" diye evlerine davet ederler. Ona "eski zamanların iyi insanları gibi davranırlar]" (Pamuk 2014: 31). Mevlut karşılaştığı bu ilgi ve samimiyet karşısında oldukça şaşırır ve bu değerlerin büsbütün kaybolmadığına içten içe sevinir. Gene bu dairede kendisine yöneltilen sorulardan ve insanlarla arasında geçen konuşmalardan sonra Mevlut, babasıyla sokaklarda yoğurt sattığı eski günleri anımsar. Eskisine oranla artık ev içlerine, aileler arasına daha az çağrıldığını düşünür. Yirmi beş yıl öncesinde ise neredeyse herkesin kendisini daireye aldığından, müşterilerin mutfakta "Üşüyor musun, sabahları okula mı gidiyorsun, bir çay ister misin?" şeklinde kendisine sorular yönelttiğinden, bazı ailelerin kendisini salonlarına davet ettiğinden hatta masalarına oturttuğundan bahseder. O güzel zamanlarda işlerinin yoğunluğundan yapılan ikramın ve gösterilen şefkatin tadını çıkaramadan aceleyle evlerden ayrıldığını dile getirir. Uzun zaman sonra ilk defa birileri kendisine bu kadar ilgi gösterdiği için zayıf davrandığını düşünen Mevlut, evdeki ortamı ve kalabalığı ise geçmişine kıyasla tuhaf bulur. Bu dairede gözlemlediklerinden hareketle eskiden mutfaklı, aileli evlerde böyle kadınlı erkekli, rakı sofralarının ve sarhoş sohbetlerinin çok olmadığını ifade eder (Pamuk 2014: 37).

Romanda geçen zamanla birlikte İstanbul'da misafirperverlik, nezaket, sevgi, merhamet, iyilik, vefa, birlik ve beraberlik gibi sosyal değerlerin yavaş yavaş kayboluşuna değinilir. Söz gelimi yıllar sonra Mevlut, "Eskiden, bayram namazından sonra babası ve amcası ve amcaoğullarıyla birlikte güle konuşa Duttepe'ye çık[tıklarından], sabah kahvaltısı olarak Safiye Teyze'nin aile kalabalığı için yaptığı börekleri çay içerek ye[diklerini]" anımsar. Şimdilerde ise (2012 yılında) "Artık herkes ayrı yaşadığı için herkesi gördüğü, uğramayı alışkanlık edindiği bir mekân[ın]" olmadığından yakınır (Pamuk 2014: 451). Böylelikle romanda eskisine oranla anlamını kaybetmiş sosyal değerler okura sezdirilir.

Bunun yanında romanda Abdurrahman Efendi'nin Samiha ile evlenmek isteyen Süleyman'ın ailesinden para ve hediyeler alması, kızının sevdiği insan yerine para

karşılığında başka birine verilmek istenmesi sosyal değerlerin yitirilişi olarak okunabilir. Süleyman'ın ağabeyi Korkut, Semiha'nın Ferhat'la kaçtıktan sonra aynı zamanda kayınpederi olan Abdurrahman Efendi ile yalnız kaldığında ona "Bazı babalar önce birinden para alır, çöplenir, sonra daha zengin bir kısmet çıkınca kızı zengine satar, bir de kız kaçtı numarası yaparlar. Hiç yanlış anlama Abdurrahman Efendi, sen muhterem bir adamsın, ama Samiha kaçarken bunu hiç mi düşünmedi?" (Pamuk 2014: 210) şeklinde bir soru yöneltir. Korkut'un bu söyledikleri toplumda ailenin çözülüşünü ve babaların para uğruna kız çocuklarını nelere alet ettiklerini göstermektedir. Sevgi, sadakat, merhamet gibi değerleri hiçe sayan bu tip babalar, kızlarının mutsuzlukları üzerinden kendilerine rahatça yaşayabilecekleri dünyevi bir yaşam inşa etmeye çalışırlar. Abdurrahman Efendi, Süleyman ile Korkut'un kendisine hediye ve para verdiklerini doğrular ancak, Samiha'nın başkasıyla kaçmasının onları dolandırmış olduğu anlamına gelmeyeceğini belirtir (Pamuk 2014: 265). Büyük kızı Vedita da babasını suçlayarak "Sen ne biçim babasın", "Yuva yıkar mıymış hiçbir baba, kızını satıp başlık parası almak için?" şeklinde ağır sözler eder. Abdurrahman Efendi de kendini "yıllarca çektiğim çile, gördüğüm aşığılama, sizleri satıp para kazanayım diye değil, sizleri iyi yaşatacak iyi bir koca bulmak içindi. Kızıyla evlenmek isteyen adamdan para isteyen baba, o kızı yetiştirmek, okula yollamak, giyindirmek ve iyi bir anne olmasını sağlamak için yaptığı masrafları geri almak ister yalnızca" (Pamuk 2014: 269) diyerek savunur. Abdurrahman Efendi'nin kendini savunmak için sarf ettiği sözler hem cehaletin hem de sosyal anlamda değerlerin yok oluşunun bir göstergesidir. Sevgi, saygı ve merhamet gibi olgularla perçinlenmesi gereken aile bağlarının maddiyata dayanması sosyal bir değer çözülmesi olarak okunabilir. İyi şeylere özlemin açıkça görüldüğü ve Mevlut'un gelecek güzel günlere dair umutlarını içeren aşağıdaki alıntıda da yitirilen sosyal değerler bir kez daha hatırlatılır:

"Bazan hiçbir rüzgâr olmadığı halde yapraksız bir ağacın dalları kendiliğinden kıpırdar, mermeri mushuğu her şeyi kırıp kör bir çeşmenin üzerine yazılmış siyasi slogan Mevlut'a hem tanık gelir hem de caminin arkasındaki küçük mezarlıktan seslenen baykuş gibi onu ürpertirdi. 'Bozaaa' diye seslenirdi o zaman Mevlut sonsuz eski zamanlara doğru. Bazan da küçük bir evin açık perdelerinden içeri şöyle bir bakarken, böyle bir evde ileride Rayiha ile kendisinin yaşayacaklarını hayal eder, gelecek güzel zamanların düşlerini kurardı" (Pamuk 2014: 147).

Romanın sonunda Mevlut'un boza satmak için gittiği "arkadaşlar ve aile arası bir bayram neşesinin" hâkim olduğu apartman dairesinde kibar bir hanım ona "Sokaktan sesini işitmek iyi geldi bana. İçime işledi. İyi ki boza satıyorsun. İyi ki 'Kim alacak?' demiyorsun" der. Mevlut ise "Hiç öyle denir mi", "İçimden geldiği için boza satıyorum ben" diye karşılık verir. Kadın bunun üzerine "Hiç vazgeçme bozacı. Bu kuleler, betonlar arasında kim alır deme. Sen hep geç sokaklardan" (Pamuk 2014: 466) diyerek sosyal değerlerin, geleneklerin ve sokak mesleklerinin yaşatılmasının gerekliliğine işaret eder. Hayatta en çok sevdiği iki şeyden birincisinin (Rayiha'nın ölmesi) yitip gitmesine engel olamayan Mevlut, bu mesleği sonsuza dek sürdüreceğini ifade eder. Romanın kapanışı da sosyal değerleri önceleyen ve Mevlut'un insancıl (sadık, vefalı) niteliklerini gösteren "Haliç'e doğru, sonsuzluğa gider gibi inen bir sokaktan aşağı yürürken, gözünün önünde Süleyman'ın balkonundan gördüğü

manzara canlandı. Şehre söylemek, duvarlara yazmak istediği şey şimdi aklına gelmişti işte. Bu hem resmi, hem şahsi görüşüydü; hem kalbinin hem de dilinin niyetiydi: ‘ben bu âlemde en çok Rayiha’yı sevdim’” (Pamuk 2014: 466) cümlesiyle yapılır. Bu sonda Mevlut’un geçmişe, geçmişin değerlerine, sevdiklerine seslenişi; kirlenmiş/yozlaşmış şeylerin arasında bir karşı duruşu ve masumiyeti içermektedir.

4. 4. Siyasi Değer Yitimi

Kafamda Bir Tuhaflık’ta siyasi değerlerin yitirilişi sağ-sol çatışması, Türk-Kürt, Alevi-Sünni ayrımı ve askerî darbeler üzerinden anlatılır. Siyasi çatışmalardan bir türlü kendini soyutlayamayan romanın başkahramanı Mevlut, anlatı boyunca hangi tarafta olduğunu sorgular. Sünni ve Türk olmasına karşın en yakın arkadaşı Ferhat’ın Alevi ve Kürt olması hayli ilginçtir. Bir tarafta ülkücü/muhafazakâr amcasının oğullarıyla hareket edip duvarlara milliyetçi sloganlar yazarken, öte tarafta Ferhat’la da geceleri duvarlara ‘sol afişler’ asması kafasında beliren bu tuhaftan ileri gelir. Mevlut siyasal kavgaları, iki tarafın birbirine karşı düşmanca yaklaşımını eleştirir ve birbirlerini ölümlle tehdit etmelerinden büyük bir korku duyar. Kendisi siyasi bir söylemin ya da ayrımın peşinde olmayan Mevlut, huzurlu bir şekilde yaşamak, ailesini geçindirmek ve insanca muamele görmeyi istemektedir. Çoğu zaman etrafında olup biten çatışmanın, karmaşanın ve ideolojik yozlaşmanın neresinde olduğunu anlamaya çalışır.

Romanda siyasi değerlerin yitirilmesi, Mevlut’un amcasının oğullarının milliyetçi-ülküsül idealleri ile yakın arkadaşı Ferhat’ın adalet/eşitlik arayışı çevresinde onların temsil ettikleri grupların birbirine düşmanca yaklaşımlarından kaynaklı çatışmalar üzerinden anlatılır. Bu anlamda yaşamsal değerlerin hiçe sayıldığı iki karşıt grubun (sağ-sol, ülkücü-komünist, Türk-Kürt, Alevi-Sünni) mücadelesinde siyasi değerlerin pek çok bakımdan kaybedildiğini gösterir. Mevlut, İstanbul sokaklarda boza, yoğurt vb. satarken İstanbul’un farklı mahallelerindeki siyasi bölünmelerin yol açtığı kavgalara tanıklık eder. Romanda siyasi değer yitimine ilk olarak Mevlut ortaokul ikinci sınıftayken gerçekleşen ve İstanbul’da sokakların havasını birden değiştiren ‘1971 Askeri Muhtırası’ çevresinde yer verilmiştir. Yazar anlatıcı tarafından aktarılan bu kısımlarda, ülkedeki fikir ayrılıklarına, yasaklara ve silahlı çatışmalara değinilir. Muhtıra öncesinde yaşanan ve sonra da devam eden karışıklıkların sosyal yaşama olumsuz etkisi ve halkın çektiği sıkıntılar kaybolan değerler bağlamında şöyle dile getirilir:

“1971’in Mart ayında bir askeri darbe oldu, yılların başbakanı Demirel can derdiyle çekildi. Devrimci örgütler bankaları soyuyor, diplomatları kaçırıp rehin alıyor, devlet de ikide bir sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan ediyor, askerler polisler sürekli evleri arıyordu. Şehrin duvarlarını arananların, şüphelilerin resimleri kaplamış, kaldırımlardaki kitapçı tezgâhları yasaklanmıştı. Bunlar sokak satıcıları için iyi haber değildi. Babası bu “anarşiye sebep olanlara” lanet okuyordu. Ama on binlerce kişi hapse atılıp işkenceden geçirildikten sonra da durum sokak satıcıları ve kayıtsız kıyıtsız iş yapanlar için düzelmedi” (Pamuk 2014: 78).

1974’ten sonra da sağ-sol ayrımı iyiden iyiye artar. Sünnilerin ve milliyetçilerin mesken tuttuğu Duttepe ile Alevilerin ve solcuların yerleşik olarak yaşadığı Kültepe

arasındaki gerginliğin kanlı bir çatışmaya sebebiyet vereceği beklenir. Mevlut ise “Duttepe ile Kültepe arasındaki gerginliklerin artışı görüyor, kan davasına dönüşmekte olan kavgalara tanık oluyordu ama iki tepe arasında filmlerden çıkma kanlı bir savaşın yaklaşmakta olduğunu sezemiyordu. Çünkü karşılıklı bu iki tepede yaşayanlar arasında, ilk bakışta derin, kanlı bir çatışmaya yol açabilecek farklılıklar yoktu” (Pamuk 2014: 101). Aynıyeten her iki yerleşim yerindeki evlerde yoksul Anadolu köylerinden gelenler yaşamakta, her iki yerde yaşayan erkeklerin yarısı mavi çubuklu pijamalarını giyip uyumakta, kadınların ise yüzde doksan yedisi sokağa çıkarken başlarını örtmektedir. Bu denli benzerliğe rağmen iki mahalle arasındaki kavganın insanın öz saygısını yitirmesinden ve siyasal ayrışmalardan kaynaklandığı açıktır. Kula’nın (2016: 10) ifade ettiği gibi “İçgöçün yol açtığı toplumsal-kültürel-siyasal değişimin yansımaları, romanda ayrıntılandırılır” ve “toplumsal yaşamda ortaya çıkan Alevi-Sünni ayrımı, Duttepe ve Kültepe gibi yeni yerleşim yerleri karşılaştırılarak betimlenir.” Bu mezhepsel ayrım romanda Duttepelilerin “yüzde doksanı Ramazan’da oruç tut[arken]”, “Bingöl, Dersim, Sivas, Erzincan civarından 1960’ların sonunda gelmiş” Alevilerin yaşadığı Kültepe’de bu oran “yüzde yetmiştenden fazla değildir” şeklinde verilir (Pamuk 2015: 103). Yine romanda siyasi ayrım, iki yerleşim yerinde simgesel değerleri olan kahvehaneler üzerinden sunulur. Romandaki anlatımıyla Duttepe’de bulunan Memleket Kahvehanesi’nde “kendilerine milliyetçi-ülkücü diyen gençler” toplanır. Bu gençlerin amacı “Rus ve Çin devletlerinin esareti altındaki Orta Asya Türklerini özgürleştirmektir.” Bu uğurda “öldürmeye bile hazırdırlar.” Kültepe’deki Yurt Kahvehanesi’nde toplananların amacı ise “Rusya’daki ve Çin’deki gibi özgür bir toplum yaratmaktır.” Solcu-sosyalist gençler de emelleri için “her şeyi göze almaya, hatta ölmeye bile hazırdılar” (Pamuk 2015: 103). Kula’ya (2016: 10) göre “Pamuk’un burada milliyetçi-ülkücüler için “memleket”, solcular için ise “yurt” sözcüğünü kullanması, dil beğenisinin de bir politik ayrımlaşma aracına indirgendiğini gösterir.” Zaman ilerledikçe ülkücüler ile solcular arasındaki gerginlik bir çatışmaya dönüşür. Mevlut okulda, kahvede ve sokakta Alevilere ve Kürtlere yönelik olumsuz söz ve davranışlara şahit olur. Çatışmalar arttıkça ülkücü amcaoğlu Korkut, Mevlut’u ‘komünistlerden uzak durması için’ “Ne yazık ki kurunun yanında yaş da yanacak!” diyerek uyarır. Bu uyarının ardından Alevi ve Kürtlerin de içinde bulunduğu solcuların gittiği kahveler taranır. Bu saldırılar devam ederken Mevlut, “Alevilerin camilere saldırdığı, Ülkü Ocakları’nın bombalandığı ve camilerde içki içildiği gibi söylentileri” işitse de bunlara inanmaz (Pamuk 2015: 114). Bu tür bölünmeler ve ayrımcılığı tetikleyen düşünceler toplumsal yaşamı ve insan ilişkilerini olumsuz yönde etkiler. Bu anlamda romanda işlenen ve yukarıda birkaç örnekle somutlaştırılan sağ-sol çatışmaları, Alevi-Sünni gerginlikleri, Kürt-Türk gibi ideolojik ayrışmalar İstanbul özelinde ülkede siyasi değerlerin yitirildiğini göstermektedir.

4. 5. Dinî Değer Yitimi

Romanda dinî değerlerin yitirilişine dinî istismar eden tarikatlar/gruplar, din adamları ve roman kahramanlarının davranışları üzerinden yer verilmiştir. Aynı zamanda batıl inançlarla ilgili anlatılan bazı durumlar da inançla ilgili değerlerin çözülüşüne örnek oluşturmaktadır. Yazar, bu hususları eleştirmekten çok kahramanların gözünden döneminin ahlaki ve dinî çözümleriyle ilgili mevcut durumu ortaya koyar. Özellikle maddiyatın öncelendiği bir çağda roman kişilerinin dünyevi şeylere kendilerini kaptırarak dinî ilkeleri

unuttukları görülür. Romanda dinî değerlerin yitirilişine ilk olarak Mevlut'un bozacılık yaparken çağrıldığı bir apartman dairesinde müşterilerle arasında geçen konuşmalarda yer verilmiştir. Mevlut, bu dairede kendisine yöneltilen bozanın alkollü bir içecek olup olmadığı sorusunu "Bozada alkol yoktur. Olsaydı ben satmazdım zaten" (Pamuk, 2014: 35) diyerek cevaplar ve onlara yalan söyler. Bu cevap üzerine müşterilerden biri, evdeki diğer arkadaşına dönerek "-Bak gördün mü, adam senin gibi değil, dinine bağlı" deyince arkadaşı da ona "-Sen kendi hesabına konuş. Ben hem dinime bağlıyım hem de rakımı içerim" (Pamuk 2014: 35) der. Kişiler arasında geçen bu diyaloglar, dinî değerlerin hem özümsemişliğini hem de yanlış şekilde algılandığını göstermektedir.

Batıl inançlar açısından bakıldığında ise romanda Mevlut'un İstanbul'da babasının yanında kaldığı ilk aylarda, geceleri uzaktan gelen köpek havlamalarını duyunca korkuyla uykusundan sık sık uyandığından bahsedilir. Babası, o günlerde geceleri sürekli köpek korkusuna kapılması üzerine Mevlut'u 'doktora gösterir gibi' Kasımpaşa'da ahşap bir evde yaşayan bir şeyhe götürerek okuyup üfletir (Pamuk, 2014: 56). Mevlut da ilerleyen yıllarda dini konuları danışmak amacıyla zaman zaman Çarşamba'da bulunan bir dergâha giderek Efendi Hazretleri adında bir şeyhi ziyaret eder. Romanda batıl inanç meselesi ve dinin bireysel isteklere alet edilmesiyle ilgili bir başka değiniye Abdurrahman Efendi'nin başlık parası aldığı zaman kızları tarafından eleştirilince kendisini savunmak için sarf ettiği sözlerde rastlanır: "Bu memlekette babaların hepsi, en moderni bile evladı kız değil erkek olsun diye adaklar adar, şeyhlere gidip büyüler yaptırır, cami cami gezip Allah'a yalvarır" (Pamuk 2014: 269) Yaşlı adam erkek çocuğu isteyen babaların hem dinî değerleri hiçe saydığını hem de kız çocuklarına değer vermediklerini söyler. Kendisinin ise üç kızının doğumunda "o kötü ruhlu erkeklerin aksine" mutluluktan zil takıp oynadığını dile getirir.

Dinin yozlaştırılması ve kişisel çıkarlar için araçsallaştırılması romanın kötücül tiplerinden Hacı Hamit Vural karakteri üzerinden de anlatılır. Soyadıyla da müsemma olan ve etrafında 'Vurallar' namıyla tanınan bu zat, sadece kendi çıkarının ve şöhretinin peşindedir. Köyden getirdiği adamlarla her türlü haydutluğu yapar. Köyden şehre gelenleri ucuza çalıştırır, onların arazilerini düşük paralara satın alarak diktiği apartmanlarla zenginliğine zenginlik katar. Hacı Hamit yozlaşmış bir kişilik olarak romanda çizilirken cami yaptırma düşüncesi de dinî değerleri kullanması bağlamında anlatılır:

"Bizim köyden adam getirmeye ilk önce akrabalarından başladım. Duttepe'de barakalar vardı o zaman, gelen gençleri –hepsi elimi öper, saygılıydı- orada yatırdık, yeni arsalar çevirdik, hamdolsun işler iyi gidiyordu. Bunca bekâr erkek, bunlar nasıl namaz kılacak, Allahlarına nasıl şükredecek ki kendini iyi hissedip iyi çalışacak. Hacca ilk gidişimde hem Allahıma, Hazreti Peygamber'e dua ettim hem de bunu düşündüm. Ben yapayım dedim, fırından, inşaatlardan gelen paranın bir kısmını bir kenara koydum, demir, çimento aldım. Valiye çıktık arsa istedik, zenginlerimize gittik para istedik" (Pamuk 2014: 95).

Yine romanda dinî değerlerin yitirilmesine Mevlut'un bir bayram namazı sonrası hissettikleri çevresinde yer verilir. Mevlut, 2012'nin Kurban Bayramı sabahında Hacı Hamit Vural Camii'nde cemaatin içinde amcasının oğullarını göremeyince geçmişteki bayram sabahları aklına gelir ve kaybolan dinî gelenekleri şöyle anımsar:

“Oysa ayrı tepelerde, mahallelerde oturdukları eski zamanlarda bayram namazlarından önce birbirlerini mutlaka bulur, birlikte namaz kılar, sonra kalabalığın içinden dirsekleşerek halıların üzerinde birlikte ilerleyip Hacı Hamit’in elini birlikte öperlerdi. Şimdi hepsinin birer cep telefonu vardı ama Mevlut’u kimse aramamış, Mevlut da son birkaç yılda olduğu gibi caminin avlusundan meydana, sokaklara taşan mahşeri erkekler kalabalığı içerisinde namazını kılarken kendini iyice yalnız hissetmişti” (Pamuk 2014: 450).

Zamanla anlamını kaybeden, önemini yitiren dini gelenekler insanların birbirinden uzaklaşmasını engelleyememiştir. Mevlut, olup bitenleri geçmişin değer yargılarıyla sorgularken eski günlere büyük bir özlem duyar. Dinî günlerin ve bayramların önceden insanları bir araya getiren ve yakınlaştıran bir olgu olduğu sezdirilen romanda Mevlut’un bakış açısıyla kaybolan dinî gelenekler sorgulanmıştır.

Son olarak romanda Mevlut’un zaman zaman sohbetlere katıldığı Fatih/Çarşamba’daki dergâhın değişen İstanbul’la birlikte yavaş yavaş farklılaşmaya başladığından söz edilir. Romanda Mevlut’un tekkede olup bitenlerle alakalı gözlem ve hisleri etrafında şehrin manevi iklimini oluşturan tarikatların yozlaşmasından bahsedilir. Mevlut, ilk başlarda severek/isteyerek gittiği, dinî konularda danıştığı ve Efendi Hazretlerinin sohbetlerini dinlediği dergâhın manevi havasının zamanla değiştiğini fark eder ve dergâh ziyaretlerini aksatmaya başlar: “Mevlut en son altı ay önce dergâha uğramıştı. Efendi Hazretleri erişilemeyecek bir mesafede, hayran kalabalığının arasında çok uzaklardaydı artık ve söylediklerini işitmek, anlamak mümkün değildi. Son on yılda evinin çevresi, Çarşamba sokakları da çeşit çeşit tarikatın renk renk kıyafet giyen adamıyla dolmuştu” (Pamuk 2014: 439). Mevlut, başlarda huzur bulduğu bu mekânda zamanla dinî değerlerin başka şeylere feda edildiğini görür. Budak’ın (2015: 86) ifadesiyle “Orhan Pamuk, şehrin tekke ve dergâh kültürüne saygısını belli eden bir duruşla yerel niteliklerini yitirip yozlaşmış tarikatları, şeyhleri ve müritlerini bilvesile cesurca gündeme taşımış, konumlarını tartışmaya açmıştır.” Bu bakımdan yazar, romanda dinî kurumların tarihsel ve manevi bağlarından koparılacak güç ve nüfuz odağına dönüştürülmesine değinerek dinî değerlerin yozlaştırılmasını eleştirmiştir.

4. 6. İktisadi Değer Yitimi

Kafamda Bir Tuhaflık’ta iktisadi değerlerin yitirilmesi ahlaki, hukuki ve sosyal değerlerin çözülüşünü de içeren bir duyarlılıkla ele alınmıştır. Pamuk, toplumsal yozlaşmadan, ahlak probleminden ve ekonomik koşullardan hareketle yoksulluk-zenginlik, maddiyat-maneviyat karşıtlığı üzerinden iktisadi değerlerin çözülüşüne değinmiştir. Romandaki iktisadi değer yitimleri; insanların sırtından para kazanma, haksız kazanç elde etme, emek hırsızlığı, tekelleşme, para hırsı ve ticarete hukuksuz yollara başvurma gibi meseleler etrafında yoğunlaşmıştır.

Romandaki aktarımla Anadolu’nun farklı illerinden İstanbul’a göç edenlerin büyük çoğunluğu, geçim sıkıntısı yaşayan oldukça yoksul kimselerdir. Göç edenlerin bir kısmı şehrin kendilerine sunduğu –bunların çoğu kurnaz tiplerdir- fırsatlardan yararlanıp zenginleşirken bir kısmı ise maddi eşiği geçemeyip yoksul hayatlarına devam ederler. Zenginleşen kesimin kamu arazisini çevirerek, göç eden Rum vatandaşların evlerine/işyerlerine konarak kazandıkları servete haksız ve hukuksuz bir şekilde eriştikleri aktarılır. Aynı zamanda mülke, paraya kavuşan bu tiplerin şehre köyden göç edenleri

kandırarak onlara, kondukları arazileri sattıklarından, yaptıkları evleri kiraladıklarından bahsedilir. Romanda kurnazlıkları ve ticari öngörülerıyla köyden gelen yoksulları da ekonomik anlamda çevreleyen bu tiplerin başında Hacı Hamit Vural gelir. İstanbul'a Rize'nin köylerinden ilk göç edenlerden biri olan bu adam, Duttepe ve Kültepe'de hazineye ait arazilere konarak inşaat işine girer. Köyünden bekâr erkekleri getirip onları karın tokluğuna çalıştırarak kısa sürede zenginleşir. Bu husus romanda Korkut'un ağzından "Bu işi en iyi Rizeli Hacı Hamit Vural büyüğümüz yaptı. Köyden getirdiği bekârları hem inşaatlarında, fırınlarında çalıştırıp onlara ekmek verdi (aslında ekmekleri de onlar pişiriyordu), hem de onları asker gibi kullanıp arsalarını, inşaatlarını korudu" (Pamuk 2014: 106) sözleriyle verilir.

Mevlut'un amcası Hasan Aktaş da Hacı Hamit'in izinden giden ve bu yolla zenginleşen tiplerden biridir. Onun gibi önce arazi çevirmekle işe koyulmuş, ardından oğullarını da yanına alarak inşaat işlerine girişmiş ve bir bakkal dükkânı açmıştır. Mevlut'un babası birlikte çevirdikleri araziye konup hakkını yediği için ağabeyine tepki olarak 'Aktaş' olan soyadını 'Karataş' olarak değiştirir. Oğlu Mevlut'u, ağabeyinin ve yeğenlerinin düzenbazlığı konusunda sürekli ikaz eder:

"Biliyorum, benden gizli amcanlara gidiyorsun, Hasan Amcanın bakkal dükkânına gidip gazete katlıyorsun, sofralarına oturup yemek yiyorsun, Süleyman ile oynuyorsun, ama unutma, onlar bizim hakkımızı yediler, diye uyarırdım Mevlut'u. İnsanın oğlunun babasının yanında değil, onu kandırıp önünden lokmasını almak isteyen düzenbazlarla olması ne acı bir duygudur! Sana o ceketi verdikleri için de öyle ezilip büzülme. O senin hakkın! Babanın elinden birlikte çevirdikleri arsayı göstere göstere alanlarla bu kadar yakın olursan sana saygı duymayacaklarını çıkarma aklından, anladın mı Mevlut?" (Pamuk 2014: 59-60).

Romanda hırsları ve kurnazlıklarıyla zenginleşen kişiler, iktisadi yozlaşmanın merkezinde yer alırlar. Mevlut'un amcasının büyük oğlu Korkut da arsalarla 'gecekondu yapıp, içine oturmak' veya 'elde silah arsası sahiplenmek' suretiyle bu tip kişileri temsil edenler arasında yer alır. Hak/hukuk gözetmeksizin başka insanların üzerinden servet edinen bu tip kişiler, kendileri gibi yolunu bulamayanları da iş bilmezlikle ve akılsızlıkla suçlarlar. Köyden gelip arazi çeviremeyenler, bir eve sahip olamayanlar açığız olmadıkları ve fırsatları değerlendiremedikleri için zaman zaman şehirli tarafından bile eleştirilir. Bu husus hem bir ahlak problemini hem de iktisadi anlamda bir çözülüşü göstermektedir.

Yine romanda iktisadi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak kurulan büyük şirketlerin ve fabrikaların oluşturduğu tekelleşmeden dolayı boza, yoğurt ve dondurma gibi sokak mesleklerinin önemini yavaş yavaş kaybettiğinden bahsedilir. Önceden kazancı ve kıymeti olan bu mesleklerin artık anlamının kalmadığı, Mevlut gibi geçimini bu mesleklerden sağlayanların ekmek kapılarının ellerinden alındığı şöyle aktarılır: "1972, Kasım ayında bir pazar sabahı o hafta izleyecekleri yoğurt dağıtım trafiğini üzerinden geçeceklerken Mevlut artık babasıyla birlikte sokaklarda hiç satış yapmayacaklarını anladı. Gittikçe büyüyen yoğurt üreticisi şirketler artık yoğurt tepsilerini kamyonetlerle Taksim'e, Şişli'ye satıcıların ta ayağına kadar bırakabiliyorlardı" (Pamuk 2014: 87). Mevlut, önceden sokakta kendilerinden yoğurt alan insanların fabrikaların kurulmasıyla yavaş yavaş bunu bıraktığını ve sokak

yoğurtçuluğundan para kazanmanın gittikçe güçleştiğini fark eder. Kendisinden yoğurt alan ailelerin bakkallarda cam kâselerde satılan yoğurtları almaya hızla alıştığına üzülerken şahit olur. Anlatıda bu geleneğin kayboluşu, bir müşterinin Mevlut'a yaklaşımı ve sosyal değerlerin yitimini de gösteren sözleri üzerinden somutlaştırılır: “‘Vallahi artık seni görmek için alıyoruz köy yoğurdunu Mevlut oğlum,’ demişti iyi niyetli yaşlı teyzelerden biri. Artık hiç kimse Mevlut'a liseyi ne zaman bitireceğini sormuyordu” (Pamuk 2014: 121). Mevlut'un babası Mustafa Efendi de fabrika imalatı, cam kaplarda satılan yoğurtların 1960'lardan sonra piyasada bollaşmış görür. Yoğurtların konulduğu kâselerin yoğurt dışında özensizce çeşitli işlerde kullanıldığını iktisadi değerlerin yitirilişini gösteren bir duyarlılıkla şöyle aktarır:

“İş 1960'larda çıkan cam kâselerde kalsaydı kolaydı. Toprak kaplar benzeri ilk yoğurt kâseleri kalın ve ağırdı, depozito fiyatı yüksekti, sağından solundan kenarı kırılır, çatlar, bakkal boşları iade paranı vermezdi. Ev hanımları da boşalan cam kabı her işte kullanırdı: Kedinin mama tası, küllük, kullanılmış yağın saklanacağı kavanoz, hamam tası veya sabunluk. Her türlü pis mutfak ve ev işi için kullanıp bir gün akıllarına eserse depozito parası için bakkala iade eder, böylece elâlemin çöp tenekesi, köpeğin salyalı kabı, Kâğıthane'deki bir atölyede hortum suyuyla şöyle bir yıkanıp, bir başka İstanbullu ailenin güzel ve mutlu sofrasına en temiz ve sağlıklı yeni yoğurt kabı diye konardı” (Pamuk 2014: 121).

Diğer taraftan işleri sekteye uğrayan ve para kazanması güçleştiği için üzülen Mevlut'a Safiye Teyzesinin oğlu Korkut'un eşine karşı hor ve huysuz davranışlarından hareketle söyledikleri de paranın insan üzerindeki olumsuz etkisini gösterir: “Üzülmeye... Hayatta parayı hiç dert etme, bir gün nasıl olsa istediğin kadar kazanırsın. Mutluluk parayla olmuyor. Bak Korkut ne çok kazanıyor ama Vediha ile her gün kedi köpek gibiler” (Pamuk 2014: 169). Sadece para kazanma ve mülk edinme hırsına kapılan insanların sevdiklerini ihmal ettikleri, birtakım değerlerini yitirilişleri Vediha ile Korkut çiftinin aile içindeki huzursuzlukları üzerinden sezdirilir. Romanda iktisadi değişimlerden biri de yazları sokaklarda dondurma satarak geçimini sağlayan Mevlut'un yoğurtçuluğu bitiren fabrika ve büyük şirketlerin benzerinin dondurma piyasasına hâkim olması çevresinde anlatılır. Özellikle büyük şirketlerin idarecilerce kayırıldığı ve sokak satıcılarının ise haksız yere arabalarının parçalandığı iktisadi değer yitimine örnek oluşturur:

“Mevlut'un Rayiha ile kaçıp evlendiği yazdan bugüne geçen yedi yılda süt, çikolata ve şeker üreticisi büyük şirketler birbirleriyle rekabet ederek önce İstanbul'un bütün bakkallarına, pastanelerine, sandviç ve sigara büfelerine bedava derin dondurucu vermişlerdi. Mayıs'tan başlayarak bu soğutucu dolapların sahipleri onları dükkânların önüne çıkarıyor, kimse de sokak dondurmacısından alışveriş etmiyordu. Mevlut beş dakika aynı köşede durursa kaldırımı işgal etti diye arabasını alıp parçalayan belediye memurları, büyük şirketlerin kaldırımında yürümeyi zorlaştıran buzdolaplarına hiç ses etmiyordu. Televizyonda hiç durmamacasına bu şirketlerin tuhaf adlı dondurma ürünleri duyuluyordu” (Pamuk 2014: 287-288).

Romanın sonlarına doğru “Mevlut hayatında ilk defa bozanın bir şirket tarafından plastik bir şişeye konup satıldığını gör[ünce]” (Pamuk 2014: 417) derin bir hayal kırıklığı yaşar. Bozanın plastik şişelerde satılması bahsinde bir nevi farklılaşan nesneler ve bunların kullanım tercihleriyle yitirilen iktisadi değerlere vurgu yapılır. Hem boza hem de bozacılık mesleği, içeceğin plastik şişelere girmesiyle birlikte artık eskisi gibi bir anlam taşımayacaktır.

4.7. Estetik Değer Yitimi

Orhan Pamuk *Kafamda Bir Tuhaflık*’ta İstanbul’un değişen yüzüyle birlikte yitirilen estetik değerlerini sorgular. Bu anlamda romanda İstanbul’un geçen zamanla birlikte beliren çirkinlikleri okuyucuya sinematografik bakış açısıyla aktarılır. Şehrin yitip giden güzellikleri içgöç, gecekondulaşma, toplumsal yozlaşma gibi şehrin estetik değerlerini etkileyen unsurlar üzerinden bir belgesel formatında dikkatlere sunulur. Yazar, estetik ölçütleri sorgularken daha çok Mevlut’un bakış açısıyla ve gözlemlerinden hareketle meseleye yaklaşır. On iki yaşındayken İstanbul’a gelen Mevlut, şehirde geçirdiği kırk yılı aşkın sürede (1968-2012) güzelliklerin yavaş yavaş kayboluşuna şahit olur. Yaptığı işler sayesinde İstanbul’un birçok semtini ve mahallesini dolaşır. Şehrin sokaklarında gündüzleri yoğurt, akşamları boza satarken estetik bakımdan birçok şeyin anlamını yitirdiğini görerek üzüldür. Eskiden şehirde kat sayısının üçü geçmediği evlerin bulunduğu sokaklarda ve elektrikli kapıların henüz çıkmadığı zamanlarda kadınlar sepetlerini uzatarak kendisinden siparişlerini aldığını, ama artık bu alışkanlıkların yirmi beş yıl öncesinde kalan güzel bir hatıra olduğunu düşünür. Bu anlamda şehir, estetik yönden olumsuz bir değişime uğramış, bir nevi güzelliklerle bezenmiş çehresini yitirmiştir. Romanda estetik değer yitimi, kentin bozulan mimari yapısı çevresinde Mevlut’un gözünden şöyle aktarılmaktadır:

“Ama bunlar çok eski zamanların hatıralarıydı. Bu yirmi beş yılda İstanbul o kadar değişmişti ki bu ilk hatıralar Mevlut’a masal gibi geliyordu şimdi. Şehre ilk geldiğinde neredeyse hepsi parke taşı kaplı olan sokaklar şimdi asfaltla kaplanmıştı. Şehrin büyük bir kısmını oluşturan, bahçeler içindeki üç katlı evlerin çoğu yıkılmış, yerlerine üst katlarında yaşayanların sokaktan geçen bir satıcının sesini işitmeyeceği yüksek apartmanlar dikilmişti. Radyoların yerini geceleri sürekli açık olan ve gürültüsüyle bozacının sesini işitilmez kılan televizyonlar almıştı. Sokaklardaki boz ve solgun kıyafetli sessiz ve ezik insanlar gitmiş, yerlerine gürültücü, hareketli ve iddialı kalabalıklar gelmişti” (Pamuk 2014: 28-29).

Romanda geriye dönüşlerle verilen ve Mevlut’un köyden babasıyla İstanbul’a gelişinin anlatıldığı bölümde estetik değerlere tabiat üzerinden değini söz konusudur. Mevlut, tren yolculuğunda seyrettiği manzaralarda yeşil bir dere ve yeşil ağaçlar görünce ruhunun renk değiştirdiğini hisseder. İlk defa denizi gören Mevlut için deniz de rüyalar gibi karanlık ve uyku gibi derindir (Pamuk 2014: 51). Jale Parla, Mevlut’u “Tanpınar’ın torunu olabilir mi?” diye sorgularken onun, yazarı Orhan Pamuk gibi “dünyayı iyi bir şairin algıladığı gibi, zengin bir görsellikle, ressam gibi algıla[dığından]” bahseder. Parla’ya göre “ilginç olan, doğayla bütünleşebilen, doğanın mistisizmine kolayca kapılabilen bu çocuğa, İstanbul’a gelince ne olacağıdır. Köyünde çıktığı yalnız tepelerin yerini “Duttepe, Esentepe, Gültepe, Harmantepe, Seyrantepe, Oktepe” gibi tıksız tıksız gecekonduların doldurduğu tepeler alınca,

İstanbul onu nasıl değiştirecek, nasıl eğitecektir.” http://t24.com.tr/k24/yazi/tuhafliklar-diyarinda-tuhaf-bir-karakter-istanbul-ve-mevlut_23 (Son Erişim Tarihi: 12.02.2019). Romanın henüz başlarında değişime ve kayboluşa yönelik bu önsezi ve değerlendirmelerin haklılığı, Mevlut'un babasıyla ilk kez yoğurt satmaya çıktığı günde anlamını bulur. Mevlut, yoğurt satmanın bir tür hamallık olduğunu anladığında çevresine bakışında bir olumsuzluk belirtmeye başlar. Bu yaklaşım, ileride yavaş yavaş değerini kaybedecek olgulara, yitirilecek estetik değerlere yönelik simgesel bir anlam taşır:

“Bazı arabalar, koskoca ve yusuvarlak lambaları sayesinde (Dodge, 1956) gözlerini açmış ihtiyar adamlara; bazıları önlerindeki ızgara yüzünden (Plymouth, 1957) kalın üst dudaklı, fırça bıyıklı adamlara; bazıları kötü kötü gülerken ağızları taş kestiği için sayısız küçük dişi gözükken aksi kadınlara (Opel Record, 1961) benziyordu. Mevlut uzun burunlu kamyonları iri kurt köpeklerine; homurdana homurdana ilerleyen Skoda marka belediye otobüslerini dört ayağı üzerinde yürüten ayılara benzetti” (Pamuk 2014: 64).

Diğer taraftan romanda İstanbul'un çirkinleşen görüntüsüne ve estetik sorunlarına karşın yine de tarihi yapıları ve mimari güzellikleri bakımından değerini koruduğu aktarılır. Pamuk, şehrin pek çok yönden değiştiği yıllarda bile insanları, ruhsal yönden beslediğini bir mekân estetiği içinde anlatır. Örneğin Mevlut geceleri boza satarken şehri, sahip olduğu nice güzellikler arasında seyrederken büyük bir zevk duyar: “Öte yandan, eski şeyleri seviyordu: Kenar mahallelerde boza satarken keşfettiği mezarlıkların havası, yosun tutmuş cami duvarları, pirinç muslukları tikanıp kurumuş kırık çeşmelerin üzerindeki anlaşılmaz Osmanlıca yazılar hoşuma gidiyordu” (Pamuk 2014: 261).

Mevlut, kırk yıldır gezdiği şehrin sokaklarda insanların eskiden sokak satıcılarına değer verdiklerini, yoğurtçuyu, dondurmacıyı, bozacıyı evlerinde dört gözle beklediklerini, kapılarda hoş ve özenli bir şekilde karşıladıklarını söyler. Mahallege ayak bastığında herkes camlara çıktığını, binaların balkonunda, gerili çamaşır iplerinin arasından sepetlerini bir bir aşağıya bıraktıklarını belirtir. Ancak 2000'li yıllardan sonra Mevlut, dolaştığı mahallelerde sesini kimseye duyuramadan geri döner. Şehir hızla değişirken bu değişim beraberinde insanları da olumsuz etkiler. Eski ahşap evlerin yerini alan betonarme binalar, göklere doğru yükseldikçe insanların samimiyetini ve sıcaklığını da alıp götürür. Romanda şehrin mimarisinde görülen değişim korku ve Tanrısızlık imajı çevresinde şöyle anlatılır:

“Sanki şehrin yosunlarla kaplı eski duvarları, güzel harflerle kaplı eski çeşmeleri, çürüyüp eğrilerek birbirine yaslanan ahşap evleri yanıp yıkılıp bitip tükenmiş ve yerlerine yapılan yeni sokaklar, beton evler, neon lambalı dükkânlar, apartmanlar daha eski, daha korkutucu ve daha anlaşılmaz yerler olarak inşa edilmişlerdi. Sanki şehir tanıdığı bir yer, geniş bir ev olmaktan çıkmış, her önüne gelenin sınırsız beton, sokak, avlu, duvar, kaldırım ve dükkân eklediği tanrısız bir yere dönüşmüştü” (Pamuk 2014: 408).

Yine romanda İstanbul'un olumsuz manada değişen yüzü ve estetik kıymetlerini kaybetmesi Mevlut'un ahbaplık ettiği Sadullah Bey'in kamyoneti ile gezerken gözlemlediklerinden hareketle verilir. Mevlut, özellikle şehrin sokaklarında, köşelerinde,

meydanlarında ve mezarlıklarında güzellik duygusuna uygun olmayan manzaraları şöyle anlatır:

“Mevlut İstanbul’a ilk geldiğinde “şehir dışı” denen sur dışındaki bütün bu mahalleler şimdi otuz üç yıl sonra artık birbirine benziyordu: Birbirlerine çok yakın yapılmış, kocaman pencereli, sekiz on katlı kötü yüksek apartmanlar, eğri büğrü sokaklar, inşaat yerleri, şehirdekinden de büyük kocaman reklam levhaları, televizyon seyreden erkeklerle dolu kahvehaneler, şehrin her köşesini birbirine benzeten ve köpeklerin erişemediği, tren vagonu misali demirden çöp arabaları, demir parmaklıklı üst geçitler, ağaçsız meydanlar ve mezarlıklar ve her mahallede aynı olan ve kimsenin boza almadığı ana caddeler” (Pamuk 2014: 414-415).

İstanbul’a hâkim olan bu çirkin ve hoş olmayan görüntüler, insanları olumsuz yönde etkilemiş, artık sadece kendini düşünen, topluma yabancılaşan, birbirine güvenmeyen ve kötülük/düşmanlık besleyen insanlar türemiştir. Mevlut’un eskiden sokaklarda boza satarken korktuğu tek şey köpeklerken zamanla insan gördüğünde de tedirgin olmaya başlamış, onlarla konuşurken tereddüt etmeye başlamıştır. Bu husus şehrin fiziki çehresinin, güzelliğinin bozulması yanında içinde yaşayan insanların da iyi/hos/güzel addedilebilecek değerlerini yitirdiğini göstermektedir. Ali Budak, romanın bu yönüne vurgu yaparak yitirilen güzelliklerin yanında insanların da toplumsal yönden bölündüğünü ve başkalaştığını ifade etmektedir:

“İstanbul’un sadece fiziki değişimi ve dönüşümü değildir. Yeni insanlarıyla birlikte şehir yeni bir ruh ve kültür de edinmekte, bu da, tıpkı dünle bugünün binaları, camileri, mezarları, çeşmeleri arasında olduğu gibi, insanların değer yargıları ve yaşama biçimleri arasında da derin uyumsuzluklar ve uçurumlar meydana getirmektedir. Elli-altmış yılda şehir, plansız programsız uçsuz bucaksız büyüklükler gerçekleştirirken, insanlarını da, ekonomi algısında olsun, din ve maneviyat algısında olsun, siyaset algısında olsun bir hayli bölmüş, parçalamış, başkalaştırmış, çeşitlendirmiştir” (Budak 2015: 79).

Mevlut da her geçen gün bağlılığının arttığı şehre yabancılaştığını hissetmekte, bunun içgöçle birlikte artan kalabalıklar yüzünden olup olmadığını sorgulamakta ve yüksek binalara yerleşen başkalaşmış/parçalanmış yeni insanlara benzemediğini düşünmektedir:

“Kırk üç yıldır İstanbul’daydı Mevlut. Bunun otuz beş yılında, şehirde geçirdiği her yılın kendisini buraya daha çok bağladığını hissetmişti. Son yıllardaysa zaman geçtikçe İstanbul’a yabancılaştığını hissediyordu. Şehre durdurulamaz sel dalgaları gibi büyüyen gelen milyonlarca yeni insan ve onların yeni evleri, yüksek binaları, alışveriş merkezleri yüzünden mi? Mevlut, 1969’da şehre geldiği sıralarda yapılan binaların, yalnız gecekonduların değil, Taksim’deki, Şişli’deki kırk küsur yıllık apartmanların da yıkıldığını görüyordu. Eski binalarda yaşayan insanlar sanki şehirde onlara verilen sürelerini doldurmuşlardı. Yaptıkları binalarla birlikte o eski insanlar gözden kaybolurken, yerlerine yapılan daha yüksek, daha korkutucu, daha beton

binalara yeni insanlar yerleşiyordu. Mevlut otuz kırk katlı bu yeni binalara baktıkça bu yeni insanlardan biri olmadığını hissediyordu” (Pamuk 2014: 457).

Diğer yandan Mevlut, şehrin estetik açıdan bozulduğundan yakınmasına rağmen farkında olmadan kendisini de bu değişime ve çözümlüğe kaptırmaktan kurtaramaz. Devletin destek olduğu kentsel dönüşüm projesi kapsamında baba yadigarı, çocukluğunun geçtiği ve Rayiha’yla en güzel günleri geçirdiği evinin arsasını Hacı Hamit’in şirketine vererek yerine on iki katlı apartmanın dikilmesine razı olur” (Pamuk, 2014: 446). Romanın sonlarına doğru Mevlut’un on iki katlı apartmanda yer alan Süleyman’ın dairesine çıkıp şehrin manzarasına baktığında dairenin görüşünü kapatan Hacı Hamit Vural’ın yaptırdığı yüksek binaları, kuleleri görür. Şehre baktığı açının, Kültepe’ye geldiği günlerde babasının kendisini çıkardığı zirvenin bakış açısı olduğunu hatırlar. Burada kentin değişen yüzü yitirilen estetik değerler bağlamında anlatılır:

“Buradan, kırk yıl önce, aşağıdan yukarı doğru hızla gecekonduyla kaplanan diğer tepeler, fabrikalar gözüktü. Şimdi yalnızca çeşitli yüksekliklerde bir apartmanlar denizi görüyordu Mevlut. Eskiden her biri üzerlerindeki büyük elektrik direkleri sayesinde belirgin olan tepeler, tıpkı şehrin üzerleri beton ve yollarla kaplanınca adlarıyla unutulmuş gibi, şimdi binlerce apartmanın ve kulelerin altında kalıp kaybolmuşlardı (...) Mevlut’un şimdi karşısında pencerelerden yapılmış bir çeşit duvar dokusu vardı. Şehrin gücü, korkutucu gerçekliği, vahşiliği Mevlut’a bile hâlâ sert bir duvar etkisi veriyordu. Bu duvarın üzerinde on binlerce, yüz binlerce pencere Mevlut’u birer göz gibi seyrediyordu” (Pamuk 2014: 461).

Mevlut bu manzara karşısında bir ikileme düşer. Seyrettiği manzarayı hem korkutucu hem de güzel bulur. Ürktüğü binalar ormanının içine girip gezmek ister. Gürbilek (2014: 29) 1980’lerde “yaşadıkları hayatın ancak seyredildiği ölçüde değer kazandığının farkında” olan “İstanbul’da yaşayanlar[ın] da şehre seyirlik bir mekân olarak bak[tıklarını], içinde yaşadıkları mahalleyi, ayaklarının bastığı toprağı tesadüfen benimsenmiş bir bakış açısına indirge[diklerini]” belirtir. Bu bağlamda roman kişilerinin çevreyi, şehrin manzarayı seyredirken aynı hisse kapıldıkları, İstanbul’a aynı tesadüf benimsemeyle yaklaştıklarını söylemek mümkündür.

Romanın sonlarına doğru rüyasında sürekli ölen karısı Rayiha’yı görmeye başlayan Mevlut’un ahşap konağında kendisini bekleyen eşine bir türlü kavuşamadığına değinilir: “Rayiha saray misali eski bir ahşap konakta Mevlut’u bekliyordu, ama Mevlut pek çok sokaktan geçmesine, pek çok kapıyı açmasına rağmen bir türlü Rayiha’nın yaşadığı konağın kapısından giremiyor, aynı sokaklarda dolanıp duruyordu” (Pamuk 2014: 463). Bu rüyada sembolik olarak şehrin Rayiha’nın ölümünden sonra bütün güzellik unsurlarını yitirdiğini, Mevlut’un da bu karmaşa içinde yolunu bulamadığı anlatılır. Romanın sonunda estetik bağlamda eski, kaybolan değerlere bir dönüş izleği de yer almaktadır. Mevlut, bütün yüzü değişmiş şehirde boza satmaya çalışırken bulunduğu âlemin içine gizlenmiş bir âlem olduğuna; yürüye yürüye ve düşünce düşünce hayalindeki âleme ulaşacağına inanmaktadır (Pamuk 2014: 464). Kafasının içinde bin bir şey beliren Mevlut, şehre söyleyeceği gerçek sözü aramakta, bunun da resmi görüşü değil şahsi görüşü olması ya da her ikisini de doğrulayan en derin şey olması gerektiğini düşünmektedir.

4. 8. Hukuki Değer Yitimi

Romanda hukuki değerlerin yitirilmesine ahlaki, iktisadi ve siyasi değerleri de kapsayan bir değini söz konusudur. Pamuk, özellikle insan ilişkileri çevresinde birtakım karşıtlıklar üzerinden eserini kurgulamış, hak-haksızlık, adalet-adaletsizlik üzerinden hukuki değerlerin çözümlüşüne yer vermiştir. Ayrıca ülkedeki siyasi görüş ayrılıkları neticesinde artan çatışma ortamlarında ve askerî darbelere giden süreçte pek çok yönden hukuki değerlerin göz ardı edildiğini anlatmıştır. Romanda öncelikle insanların devlet arazilerine konmaları, bu arazileri başkalarına satmaları ve bunu bir kazanç kapısına dönüştürmeleri genel anlamda hukuki değerlerin yitirilmesi olarak okunabilir. Bu türden değerlerin yitimine insan ilişkileri açısından bakıldığında ise örneğin Mustafa Karataş, ağabeyi Hasan Aktaş'ın birlikte çevirdiği arsalarından birine ev yapıp bir tanesini de Hacı Hamit'e sattığı için hakkının yendiğini düşünür ve bu konuyu sürekli oğlu Mevlut'a hatırlatarak onu huzursuz eder. Amcası ve amcasının oğullarıyla ilgili “*Onlar bir gün seni satacaklar!*” şeklinde uyarıda bulunur (Pamuk 2014: 62). Romanda amcasının yaptıkları konusunda Mevlut'un ise “Babasının öfkesine katılıyor, Aktaşlar'ın ortak arsanın kâğıdını sormadan satmalarına kızıyordu. Buna onların İstanbul'da daha başarılı ve zengin olmaları da eklenince kişisel bir haksızlığa uğradığını hissedip öfkeleniyordu. Ama amcası ve oğullarını silip atamayacağını, onlar olmadan şehirde yapayalnız kalacağını anlıyordu” (Pamuk 2014: 129). Mevlut'un amcasının kendilerine yaptığını bilmesine rağmen onlara karşı kin tutmaması önemlidir.

Romanda hukuki değerlerin yitirilmesine kargaşa ortamında sağ-sol, Kürt-Türk, Alevi-Sünni ayrımı ve bunlardan kaynaklı, siyasi çatışmalar, silahlı saldırılar, işkenceler ve ölümlerden hareketle yer verilmiştir. Hukuki değerlerin çatışmalara katılanların yakalanamaması ve cinayete karışanların bazı güçler tarafından korunmasından dolayı hiçe sayıldığından bahsedilir. Haksız yere dövülen, işkence gören gençlerin varlığından söz edilerek devletin/polisin olaylar karşısında adaletli bir yaklaşım göstermediği aktarılır. Örneğin romanda sağcılar/milliyetçilerin yaşadığı Duttepe ile solcuların/Kürtlerin yoğunlukta olduğu Kültepe arasında kıyasıya kavgalar ve silahlı çatışmalar olur. Kahvehaneler ve işyerleri silahla taranır. Mevlut'un yakın arkadaşı olan sol görüşlü Ferhat, bu çatışmalarda hayatını kaybeden Bingöllü Hüseyin Alkan'ın çok iyi bir insan olduğunu, onu köyünden Kültepe'ye yaptırdıkları evlerden birine babasının yerleştirdiğini belirtir. Onu gece yarısı ensesinden vuranın Vuralların beslediği adamlardan biri olduğunun bilinmesine karşın polisin soruşturma sonunda kendilerini suçladığını söyler (Pamuk 2014: 107). Romanda bu ve buna benzer adaletsizliklere, hukuk dışı uygulamalara, adam kayırmalara ve insanların haklarının gasp edilmesine rastlanmaktadır. Pamuk, İstanbul'un 1950'lerden 2010'lara gelirken hukuksal anlamda uğradığı yozlaşmayı insana verilen değer ve maddiyatın ön plana çıkarılması açısından ele alır.

4. 9. Millî Değer Yitimi

Kafamda Bir Tuhaflık romanında yitirilmiş değerler bağlamında millî değerlere toplumsal kabullerin dışına çıkılması ve hassasiyet gösterilen kimi kavram ve olguların artık gerektiği kadar önemsenmemesi bağlamında değinilmiştir. Romanda bu değerlerin anlamını kaybettiği ve eskisine oranla yozlaşan bir düşünceye evrildiğine işaret edilir. Mevlut, ortaokula başladığı Duttepe Atatürk Erkek Lisesinde müdür Fazıl Bey'in İstiklal Marşı'nı okumak için Pazartesi sabahları toplanan öğrencilere Atatürk'ten, vatan sevgisinden, milletten, eski zaferlerden bahsederken okulun bozguncu öğrencilerinin o sırada alaycı sözler söylediklerine

ve çirkin sesler çıkardıklarına şahit olur. Dahası “Okulun ve Türkiye’nin geleceği konusunda müdürün kalbini en çok kıran şey[in], bin iki yüz öğrencinin İstiklal Marşı’nı aynı anda söyleyememesi” ve “Herkesin kendi köşesinde tek başına İstiklal Marşı’nı kendi bildiği gibi söylemesi, hatta bazı “dejenere yozların” hiç söylememesi (Pamuk 2014: 71) olduğu aktarılır. Mevlut törenler sırasında vatansever ve bozguncu öğrenciler arasında olan kavgaları uzaktan izlerken arsızların şakalarına gülmesine karşın hemen sonra pişmanlık duyar ve ay yıldızlı bayrak göndere yükselirken suçluluk duygusuyla gözleri sulanır ve marşı içtenlikle söylemeye başlar. Diğer yaşı büyük öğrencilere göre Mevlut’un millî değerlerine bağlılığı “Hayatının sonuna kadar nerede –hatta filmlerde bile- yükselen bir Türk bayrağı görse Mevlut’un gözleri sulanmaya devam etti. Mevlut müdürün istediği gibi, ‘her şeyi vatani için yapan ‘Atatürk’ gibi olmayı çok isterdi” (Pamuk 2014: 71) şeklinde verilir.

4. 10. İlmî Değer Yitimi

Romanda ilmî değerlerin yitirilişi, eğitimin ve okumanın önemi bilinmesine karşın içgöçle İstanbul’a gelen ailelerin bu konuda duyarsız oldukları, çocuklarını gerektiği ölçüde yönlendiremedikleri ve çeşitli işlerde çalıştırmaları çevresinde anlatılmıştır. Aynı zamanda bazı öğrencilerin öğretmenlerine karşı olan saygısız ve cüretkâr tutumları etrafında ilmî değerlerin çözümlüne yer verilmiştir. Eğitimcilere yönelik saldırgan tutumların en çarpıcı örneği, romanın yozlaşmış kişilerinden Korkut’un öğretmenine uyguladığı fiziksel şiddetten hareketle anlatılır. Korkut, İstanbul’a geldikten sonra babası ve Mustafa Amcası ile Kültepe’de birlikte çevirip yaptıkları evde yaşarken derslerde başarılı olamadığı gerekçesiyle okulu bırakmaya karar verir. Okula dönmeyi bir daha aklından geçirmemek için de okulun son günlerinde ‘eşek suratlı, fiyakalı’ diyerek aşağıladığı Kimya öğretmeni Fevzi Bey’i sınıfın önünde iki tokat, üç yumruk atarak döver. Ve ona hak ettiği dersi verdiğini düşünür (Pamuk 2014: 58-59). Romanda gerek Korkut’un okula ve öğretmenlere karşı tutumu gerekse Mevlut’un ortaokuldayken lisedeki büyük öğrencilerin hocalarına karşı umarsız ve edepsizce yaklaşımları ilmî anlamda yitirilen değerlere örnek gösterilebilir. Yazar bu tür durumları kahramanların bakış açısıyla vererek dışardan bir gözlemci edasıyla olaylara yaklaşır.

Öte yandan romanda okumanın, eğitimin ve bilimin önemli olduğu özellikle Mevlut gibi yoksul çocukların okuyarak bir yerlere geleceği düşüncesi arka planda sezdirilmektedir. Mevlut köyündeyken okumak için İstanbul’a babasının yanına gitmeye can atar. Köyde kalan çocukların çobanlık yaptığının bilincindedir ve babasının kendisini yanına almasını bekler. Babası kendisini yanına alınca ortaokula devam eder. Romanda eğitimin önemi Mevlut’un öğrenim gördüğü Duttepe Atatürk Lisesi müdürü Fazıl Bey’in yaklaşımları üzerinden anlatılır. İyi bir eğitimin zengin ve fakirin farkını ortadan kaldıracak düşüncesinde olan müdürün, Mevlut gibi hem okula gidip hem de öğleden yogurt satanları azarladığına, para kazanma derdine düşmüş öğrencileri doğru yola getirmek için “Türkiye’yi pilavcılar, satıcılar, döner kebabçılar değil, bilim kurtaracak!” diye bağırduğundan söz edilir (Pamuk 2014: 72). Romanda babasının ‘oku’ması yönündeki bütün ısrarlarına karşın Mevlut, lisede birinci sınıfta ikinci defa sınıfı geçemeyince okuldan ayrılır ve eğitimini noktalar. Mevlut, köyde kalıp çoban olmak istemediği ve özellikle okumak için İstanbul’a babasının yanına gelmiş olmasına rağmen eğitimin önemini göz ardı etmiştir. Bu anlamda romanda ilmî değerlerin yitirilişine, İstanbul’daki kimi çevrelerde -gecekondu mahalleleri- eğitim ve öğretimin yeterince önemsenmediğinden hareketle değinildiği söylenebilir.

Sonuç

Orhan Pamuk üzerine altı yıl çalıştığı *Kafamda Bir Tuhaflık* romanıyla İstanbul'u merkeze alarak Türkiye'nin yakın tarihine ve toplumsal değişim sürecine ayna tutar. Romanda, ülkenin yaklaşık 50-60 yıllık tarihini kapsayan süreçte içgöçle birlikte İstanbul'un değişen yüzü siyasi olaylar, sosyolojik değişimler ve toplumsal çözümler bağlamında anlatılır. Bu anlatımda Pamuk, sözü daha çok roman kişilerine emanet ederek yitirilen değerleri farklı bakış açılarıyla işler. Bir taraftan kaybolan değerleri aşk, sevgi ve aile bağları çevresinde anlatarak okurlarını duygulandırır. Diğer taraftan zaman içinde toplumsal değişimlere bağlı olarak anlamını yitiren değerler hakkında onları düşündürür. İnsan, mekân ve zaman unsurlarını temel alarak sosyal, iktisadi, ahlaki, estetik, siyasi, dinî, hukuki, millî ve ilmî değerlerin yitirilişini sorgular. Kurgunun merkezine yerleştirdiği Mevlut'un hayat hikâyesi, aile çevresi, ilgi kurduğu kişiler ve yaşadığı/dolaştığı mekânlar etrafında birtakım değerlerin çözülüşünü somutlaştırır. Yazar, İstanbul'un içgöçle birlikte kalabalıklaşan ve değişen yüzünü kaybolan değerler bağlamında anlatırken geçmiş yaşantılara duyulan özlemi, geleneklerin ve birtakım değerlerin korunması gerekliliğini çeşitli vesilelerle dile getirir.

Romanda yitirilen değerlerin sosyal, ruhsal ve bireysel anlamda karmaşaya ve tahribata yol açtığı birtakım olaylar üzerinden yansıtılır. Mevlut, bu değişim ve hengâme içinde kendini ancak boza satarak ve karısı Rayiha'nın yanında olduğunu bilerek mutlu hissetmekte, bir nevi yitirilen değerlerin arasında yaşama tutunmaya çalışmaktadır. Romanda sürekli olarak bir tuhaflık hissi içinde olan Mevlut'un İstanbul'a gelişi, kentteki savruluşu, var olma ve yaşam mücadelesi, kendilik değerini koruma ve yazarının deyimiyle 'onuruyla şehirde ayakta kalma' uğraşısı bağlamında ele alınır. Büyük bir umutla geldiği şehirde yuvasını kuran, babalık duygusunu tadan, iş ve ev sahibi olan Mevlut, aile ve sosyal çevresiyle kurduğu ilişkiler neticesinde yalan, ihanet, kandırılmışlık, sadakatsizlik, adaletsizlik, hoşgörüsüzlük, vefasızlık, merhametsizlik gibi pek çok duyguyu/durumu tecrübe eder. İnandığı, savunduğu şeylerin yerini başka önceliklerin aldığını görünce derin bir hayal kırıklığı yaşar. Bir birey olarak yozlaşmaya direnmesine karşın kendisi de şehrin ekonomik koşulları içinde kısmen bir çözülmeye uğrar. Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen saflığını ve masumiyetini korumayı başarır. Mevlut'un hayalleri süsleyen, hayata açılan penceresi olan İstanbul, artık ilk geldiği gün gibi değildir. Şehrin dokusu, estetiği, görüntüsü, geleneği zamanla insanı bir bir çözülmeye ve yozlaşmaya sürüklemiştir. Romanda geleneğin sürdürülmesi, değerlerin korunması noktasında Mevlut'un boza satmaktan vazgeç(e)meyişini ve dünya üzerinde en çok ölen eşi Rayiha'yı sevmesini çözülmeye ve yitirilen değerlere karşı bir tavır olarak görmek mümkündür.

Sonuç olarak Orhan Pamuk, *Kafamda Bir Tuhaflık* romanıyla Türkiye'de içgöçten kaynaklanan değerler çatışmasını, insanın özüne ve topluma yabancılaşmasını estetik bir yapıya oturtturarak birey ve toplum merkezli ele almıştır. Ayrıca yazar, ülkenin 1969-2012 yılları arasındaki sosyolojik durumunu, kimlik arayışını, kültürel değişimini yitirilen değerler bağlamında ortaya koymuştur. Bazı eserlerinin aksine, Pamuk'un bu romanıyla yerli/yerel olandan hareketle Türk toplumunun yaklaşık 50-60 yıllık hayat macerasını ortaya koyarak kültürel ve sosyal açıdan belirgin bir farkındalık yarattığı söylenebilir.

Kaynaklar

- Akarsu, Bedia. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Andı, M. Fatih. (2004). *Roman ve Hayat*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları,
- Arık, Şahmurat. (2001). “Cumhuriyet Öncesi Türk Romanında Değerler Çatışması”. *Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)*, 65/66/67, 294-302.
- Boynukara, Hasan. (1997). *Modern Eleştiri Terimleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Budak, Ali. (2015). “Orhan Pamuk’un ‘Kafamda Bir Tuhaflık’ Romanı’nda Yerellik ve Geleneksellik”. *Yeni Fikir*, 15, 69-90.
- Demir, Fethi. (2016). “Orhan Pamuk’un Romancılık Kariyerinde Bir Geçiş Romanı: Benim Adım Kırmızı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (46), 86-99.
- Esen, Nüket. (2008). “Şehrin Suretleri: Anlatısal Odak Olarak İstanbul”. *Orhan Pamuk’un Edebi Dünyası* içinde. (Haz. Nüket Esen-Engin Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları. 265-272.
- Fichter, Joseph. (1996). *Sosyoloji Nedir?* (Çev. Nilgün Çelebi). Ankara: Atilla Kitabevi.
- Giddens, Anthony. (2012). *Sosyoloji*. (Çev. Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Goldmann, Lucien. (2005). *Roman Sosyolojisi*. (Çev. Ayberk Erkay). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Gülsoy, Murat. (Şubat 2015). “Kafamda Bir Tuhaflık: Peki Ama Nedir Bu Tuhaflık?”. *T24*. <https://t24.com.tr/k24/yazi/kafamda-bir-tuhaflik-peki-ama-nedir-bu-tuhaflik,24> (Son Erişim Tarihi: 15.02.2019)
- Gündüz, Osman. (2016). “Çağdaş Türk Romanının Sorunları ve Romanda Yeni Açılımlar”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5 (2), 784-800.
- Güngör, Erol. (2010). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Gürbilek, Nurdan. (2014). *Vitrinde Yaşamak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Heimsoeth, Heinz. (1986). *Immanuel Kant’ın Felsefesi*. (Çev. Takiyettin Mengüşoğlu). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Irzık, Sibel. (2008). “Orhan Pamuk’ta Temsil ve Siyaset”. *Orhan Pamuk’un Edebi Dünyası* içinde. (Haz. Nüket Esen-Engin Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları. 31-53.
- [Kabasakaloğlu], A. Galip. (2007). *Tartışılan Roman*. Ankara: Algi Yayın.
- Kagan, Momsej. (1993). *Estetik ve Sanat Dersleri*. (Çev. Aziz Çalışlar). Ankara: İmge Kitabevi.
- Karagöz, Beytullah. (2018). “Emin Özdemir’in Çocuk Kitaplarına Değerler Eğitimi Bağlamında Bir Bakış: Bir Çözümleme Çalışması”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 63-85.
- Kula, Onur Bilge. (2016). “‘Kafamda Bir Tuhaflık’ Romanında Sosyal-Siyasal Ayrışmanın Anlatılaşması”. *Folklor/Edebiyat*, 88, 9-22.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. (1997). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Moran, Berna. (2003). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, Berna. (2006). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, Jale. (2005). *Don Kişottan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, Jale. (Şubat 2015). “Tuhaflıklar Diyarında Tuhaflık Bir Karakter: İstanbul ve Mevlut”. *T24*. <http://t24.com.tr/k24/yazi/tuhafliklar-diyarinda-tuhaf-bir-karakter-istanbul-ve-mevlut,23> (Son Erişim Tarihi: 12.02.2019)

- Pamuk, Orhan. (2011). *Saf ve Düşünceli Romancı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Orhan. (2014). *Kafamda Bir Tuhaflık*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sarıkaya, Hasan. (2015). “‘Kafamda Bir Tuhaflık’ Romanında Mekânın Sosyolojik İşlevi”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 52, 79-96.
- Serdar, Ali. (2008). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Ahlak Sorunsalı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seyhan, Azade. (2014). *Modern Türk Romanı*. (Çev. Erkan Irmak). İstanbul: İletişim Yayınları
- Seyyar, Ali. (2003). *Ahlak Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Turna, Murat. (2011). *1980 Türk Romanında Değerlerin Çözülmesi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkeş, A. Ömer. (1999). “Romanda Kentleşme: Gecekonududan Villakentlere”. *Birikim*, 123, 110-118.
- Ülken, Hilmi Ziya. (1964). *Bilgi ve Değer*. Ankara: Kürsü Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya. (1968). *Varlık ve Oluş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.